



University of Twente
Enschede - The Netherlands



MASTERTHESIS

HET LEVEN ALS EEN VERHAAL
— DE ONTWIKKELING VAN EEN VRAGENLIJST OVER
'NARRATIVE FORECLOSURE' VOOR OUDEREN —



Van: Gerti Boomhuis

1de begeleider: Gerben Westerhof

2de begeleider: Ernst Bohlmeijer

Datum: 06-11-2009

Instelling: Twente Universiteit, Enschede, Nederland

Dankzegging

Voorop wil ik graag enkele personen danken. Ten eerste wil ik graag mijn begeleiders Gerben Westerhof en Ernst Bohlmeijer danken voor de mogelijkheid mee te kunnen werken aan dit zeer interessante project. Hiernaast ben ik heel dankbaar voor de goede begeleiding en steun en de vriendelijke sfeer tijdens de afspraken/besprekingen.

Ook wil ik Marleen ter Horst danken voor de goede en leuke samenwerking bij het gezamenlijke gedeelte van dit onderzoek en haar hulp bij de verbetering van mijn scriptie.

Verder wil ik graag mijn ouders danken voor hun steun en omdat ik altijd bij hun terecht kwam met de mogelijkheid tot 'brainstorming'. En afsluitend wil ik mijn vriend Daniel danken voor zijn steun en motivatie gedurende heel het proces van mijn masteropdracht.

Inhoudsopgave

1	Samenvatting	1
2	Inleiding	3
2.1	De persoon als geheel	3
2.1.1	Menselijk natuur.....	4
2.1.2	Dispositionele eigenschappen	4
2.1.3	Karakteristieke aanpassing	5
2.1.4	Integratief levensverhalen	5
2.1.5	Cultuur.....	5
2.2	Het levensverhaal	7
2.2.1	Wat is een goed levensverhaal?.....	8
2.2.2	Narrative Foreclosure	11
2.3	Doel- en vraagstelling.....	12
2.3.1	Betrouwbaarheid/Validiteit	13
3	Methode.....	17
3.1	Procedure	17
3.2	Doelgroep	17
3.3	Vragenlijsten.....	19
3.4	Analyses.....	21
4	Resultaten.....	23
4.1	Factoranalyse	23
4.2	Validiteit	27
4.2.1	Componenten	27
4.2.2	Correlaties	28
5	Discussie	35
5.1	Resultaten	35
5.2	Beperkingen.....	38

5.3	Aanbevelingen	38
5.4	Eindconclusie.....	40
6	Referenties.....	41
7	Bijlage - Vragenlijst	43

1 Samenvatting

Het leven als een verhaal: De ontwikkeling van een vragenlijst over ‘narrative foreclosure’ voor ouderen

G. H. Boomhuis, G. Westerhof, E. Bohlmeijer, M. ter Horst. Faculteit Gedragwetenschappen, Universiteit Twente, Enschede, Nederland.

Inleiding

Door Mark Freeman (2003) wordt voor het eerst het begrip ‘narrative foreclosure’ gebruikt. ‘Narrative foreclosure’ betekent letterlijk vertaald het vertellende afsluiten. Uit de narratieve psychologie komt de opvatting dat het levensverhaal dat iemand verteld gelijk is aan zijn identiteit. Vooral in de tweede levensfase door de eindigheidbesef loopt een persoon de kans vroegtijdig zijn levensverhaal af te sluiten en zo ‘narrative foreclosed’ te raken. In dit onderzoek zal een vragenlijst worden ontwikkeld die het begrip ‘narrative foreclosure’ pakt om zo empirisch onderzoek te kunnen doen. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van het model van McAdams (2006) waarin onder andere het levensverhaal van de persoon terug te vinden is en welk beklemtoont dat “de mens als geheel” moet worden beschouwd om begrepen te worden. Aan hand van drie uit de literatuur naar voren komende componenten zal het meetinstrument worden ontwikkeld – ‘closure’, ‘vermijding’ en ‘sociale geslotenheid’.

Methode

Bij 307 ouderen werd een vragenlijst afgenomen bestaand uit het zelf opgestelde meetinstrument, vragen met betrekking tot achtergrond variabelen en bestaande meetinstrumenten ter meting van de gezondheidstoestand en de persoonlijkheid van de proefpersoon. Door middel van een factoranalyse werd nagegaan of de drie componenten terug te vinden zijn. Verder werd gekeken hoe betrouwbaar de componenten gemeten werden en door middel correlatieanalyses en multivariate regressieanalyses werd uitspraak gedaan over de validiteit van het meetinstrument.

Resultaten

De drie componenten konden worden teruggevonden en deze bleken op een betrouwbare manier (alle drie met een interne consistentie boven de .80) gemeten te worden. Qua achtergrondvariabelen bleken vooral de leeftijd en het opleidingsniveau van invloed te zijn en de sterkste bijdrage leverden de drie persoonlijkheidstrekken ‘neuroticisme’, ‘extraversie’ en ‘openheid’.

Discussie

Opvallend is dat er van de in eerste instantie invloedrijke variabelen maar weinig overblijven als de gezamenlijke samenhang wordt bekeken. Vooral de persoonlijkheidstrekken blijken van invloed te zijn. De component ‘sociale geslotenheid’ blijkt nog te vaag geformuleerd te zijn en wijkt af van de verwachtingen af. Deze zou in een vervolgonderzoek aangescherpt moeten worden. Interessant te noemen is dat er in de steekproef 33 mensen (10.7%) zaten die op alle drie gemeten componenten hoog scoorden en dus blijkbaar ‘narrative foreclosed’ waren. Ondanks eventueel nodige aanpassingen is het onderzoeksdoel gehaald, een betrouwbaar en valide meetinstrument te ontwikkelen.

The life-story: Development of a questionnaire about ‘narrative foreclosure’ for the elderly

G. H. Boomhuis, G. Westerhof, E. Bohlmeijer, M. ter Horst. Faculty of Behavioral Science, University of Twente, Enschede, the Netherlands.

Introduction

Mark Freeman (2003) introduced the term ‘narrative foreclosure’ first. The narrative psychology opines that the story which one tells about his life and his identity are the same. Particularly in the second period of life people run the risk of early closure with life-story and so of getting ‘narrative foreclosed’ because of the awareness of the end of life. With this study it is aimed to develop a questionnaire which can grab the term of ‘narrative foreclosure’ and make empirically study in this way possible. Therefore the model by McAdams (2006) will be used wherein amongst others the life-story of a person appears and which emphasizes the importance of looking at one person as a whole. Through three in literature remarkable components the measuring instrument should be developed – ‘closure’, ‘avoidance’ and ‘social closeness’.

Method

The test, consisting of the self-developed measurement, questions about background variables and established questionnaires rating health-status and personality traits, was accomplished by 307 seniors. Through factor analysis the recovery of the three components was checked. Furthermore was looked at the reliability of each component and through correlations and multivariate regression analysis information should be gathered about the validity of the measuring instrument.

Results

The three components could be recovered and seem to measure reliable (all of them with an intern consistency above .80). First of all the background variables, particularly the age and level of education, strongly contribute and the strongest contribution of all comes from the personality traits ‘neuroticism’, ‘extraversion’ and ‘openness’.

Discussion

Noticeable is that out of the initially influential variables only few remain when looking at the collective interrelationships. Particularly the personality traits seem to be influential. The component ‘social closeness’ seems to be formulated vague and departs from the expectations. This component should be specified in a following study. Interesting to mention is that 33 subjects out of in the sample (10.7%) scored high at all of the three components and therefore are seemingly be ‘narrative foreclosed’. Although some adaptations may have to be made, the aim of the study is achieved, to develop a reliable and valid measuring instrument.

2 Inleiding

Iedereen wordt oud, maar iedereen op een andere manier. Als men naar oudere mensen kijkt, dan zijn veel verschillen op te merken en ook uitersten te vinden; zo kan iemand van 90 jaar nog fit zijn en plezierig door het leven gaan en aan de andere kant zijn er personen die al met 65 teruggetrokken en afwachtend leven en blijkbaar hun leven hebben afgesloten. De laatst genoemde situatie is die, waarop in dit onderzoek de focus zal worden gericht – hoe kan het gebeuren dat iemand vroegtijdig zijn leven als over kan zien?

Om dit te kunnen onderzoeken, wordt een door Mark Freeman (2003) voor het eerst genoemd begrip gehanteerd: *Narrative Foreclosure* – dus letterlijk vertaald, het narratieve, vertellende afsluiten. Dit is een begrip, dat voortvloeit uit de narratieve psychologie. Hier gaat men ervan uit dat iedereen een eigen levensverhaal heeft – een verhaal, dat over het eigen leven kan worden verteld en daarom (mede) de identiteit van een mens bepaald. In onderzoek richt men zich vaak op de identiteitontwikkeling van jongeren, maar hoe ziet de ontwikkeling eruit tijdens de tweede levensfase? Als iemand vroegtijdig zijn verhaal afsluit, kan het verhaal niet meer worden aangepast en kan de identiteit niet meer op gezonde manier verder worden ontwikkeld.

De bedoeling van dit onderzoek is het maken van een vragenlijst die het begrip ‘narrative foreclosure’ nader definieert en meetbaar maakt. En het bereiken van een beter besef van dit verschijnsel. Hiervoor moet worden gekeken welke factoren van belang zijn, wanneer we mensen in hun tweede levensfase willen begrijpen. Om dit te kunnen doen, zal de persoon hier als geheel moeten worden beschouwd. Hiervoor zal het model van McAdams (2006) worden besproken (2.1). Vervolgens zal meer uitleg worden gegeven over de narratieve psychologie en het levensverhaal op zich (2.2). Hier zal worden gekeken wat precies een levensverhaal is, hoe een goed levensverhaal eruit ziet en afsluitend hoe ‘narrative foreclosure’ hier te plaatsen is.

2.1 De persoon als geheel

Voor het begrijpen van de factoren die van invloed zijn op de mens, zal het model van McAdams (2006) worden uitgelegd. McAdams (2006) is specialist op het gebied van de persoonlijkheidspsychologie. Zijn doel is de mens in zijn geheel te begrijpen. In 2006 heeft

hij de “new big five” gepubliceerd. Hij stelde dat de mens met al zijn individuele verschillen te begrijpen is door vijf grote principes: (1) de evolutionair ontwikkelde menselijke natuur, (2) de dispositionele eigenschappen, (3) de karakteristieke aanpassing, (4) de integratief levensverhalen, en (5) de cultuur.

2.1.1 Menselijke natuur

De menselijke natuur vormt hier de basis van de persoon, menselijk sensatie en gedrag. McAdams (2006) zegt dat de evolutie theorie hier het eerste principe *moet* zijn, als de mens wetenschappelijk begrepen wil worden. Zo noemt hij naast de natuurlijke selectie waarbij een aanpassing nodig is om te overleven en te reproduceren, dat de mens gaat aanpassen volgens drie behoeften (Sheldon, 2004): de behoefte naar autonomie, competentie en verbondenheid. Zo dient de menselijke evolutie als frame van de variatie in persoonlijke individualiteit.

2.1.2 Dispositionele eigenschappen

De dispositionele eigenschappen zijn stabiele aspecten van de psychologische identiteit van een persoon. Door persoonlijkheidstrekken kan worden beredeneerd waarom mensen in dezelfde situatie zich anders gedragen. Hoewel niet kan worden gezegd hoe het in een specifieke situatie zit, kunnen de trends worden voorspeld, die redelijk stabiel zijn gedurende een lange periode. Ook blijkt de persoonlijkheid verankerd te zijn in de biologische structuur van de mens; zo blijken persoonlijkheidstrekken erfelijk te zijn en blijkt er samenhang met de hersenen te bestaan. Een laatste reden voor McAdams om de dispositionele eigenschappen te noemen, is door bekende modellen zoals de ‘Big Five’. Vanuit het grondbeginsel van Gordon Allport en Odbert (1936) is het tot het meest gebruikte model ter meting van de persoonlijkheid van Costa en McCrae (1999) gegroeid. Het model kan de persoonlijkheid op een goede manier, in vele talen en culturen meten. De gehanteerde persoonlijkheidstrekken in de genoemde modellen zijn ‘neuroticisme’, ‘extraversie’, ‘openheid’, ‘meegaandheid’ en ‘nauwgezetheid’, waarbij binnen de wetenschap vooral op de eerste drie de aandacht wordt gericht. Neuroticisme is het tegenovergestelde van emotionele stabiliteit. Iemand die neurotisch is, maakt zich veel zorgen en is snel uit zijn emotionele evenwicht te halen. Extraverte mensen zijn gezellig, actief en zelfverzekerd, energiek en genieten van gezelschap. De persoonlijkheidstrek Openheid houdt in dat iemand zich heel bewust is van zijn emoties, positief als ook negatief, een levendige fantasie heeft en graag nieuwe dingen uitprobeert. Het tegengestelde is iemand die liever aan oude bekende dingen vasthoudt en emoties gedempt waarneemt. De Meegaandheid heeft vooral betrekking op het

interpersoonlijk gedrag. Iemand die heel meegaand is, toont veel empathie en doet zijn best om anderen te helpen. Deze persoon heeft in grote mate behoefte aan harmonie. Nauwgezette mensen zijn heel georganiseerd, effectief en weloverwogen.

Door deze persoonlijkheidstrekken, of volgens McAdams, dispositionele eigenschappen, kunnen typische gedragingen in verschillende situaties voorspeld worden.

2.1.3 Karakteristieke aanpassing

Naast de dispositionele eigenschappen wordt door McAdams de karakteristieke aanpassing genoemd. Dit zijn de cognitieve en motivationele kenmerken van de persoonlijkheid. Hierop is de tijd en de locatie waarin de persoon beland en de sociale rol die een persoon inneemt van invloed. Voorbeelden hiervoor zijn de waarden die iemand heeft of de doelen. Veel waarden die iemand heeft, zijn hem of haar aangeleerd door de opvoeding. Daaruit blijkt dat de maatschappij hier een belangrijke rol speelt. De karakteristieke aanpassing en dispositionele eigenschappen zijn moeilijk uit elkaar te houden, maar de karakteristieke aanpassingen zijn op den duur minder stabiel dan de dispositionele eigenschappen. Dus lijkt het zinnig deze gescheiden van elkaar te beschouwen.

2.1.4 Integratief levensverhalen

Een vooral voor dit onderzoek interessant onderdeel van McAdams model zijn de individueel geconstrueerde levensverhalen. Volgens McAdams helpt het verhaal dat iemand over zijn leven vertelt, het individu om zijn leven zin te geven en zijn eigen identiteit in de maatschappij te vinden. Het opstellen van zijn eigen levensverhaal geldt als belangrijke variabele voor het menselijk welbevinden (King et al, 2000). Omdat het vertellen van een levensverhaal een heel centrale rol speelt in dit onderzoek, zal daar straks dieper op worden ingegaan (zie 2.2).

2.1.5 Cultuur

Tot slot heeft de cultuur waarin we leven effect op verschillende facetten van de persoonlijkheid. Zo stelt McAdams dat de cultuur van invloed is op de dispositionele eigenschappen, de karakteristieke aanpassingen en de levensverhalen. Wel wordt gezegd dat de dispositionele eigenschappen stabiel zijn, maar toch blijkt dat de cultuur kan beïnvloeden hoe deze eigenschappen tot uitdrukking komen. Hij noemt het voorbeeld dat een jong neurotisch meisje in de VS misschien leidt aan binge-eating of minder verstandige seksuele avonturen in gaat terwijl een neurotisch meisje in Ghana haar negatieve gevoelens uitdrukt door somatische symptomen of magisch denken. Het effect van de cultuur op karakteristieke

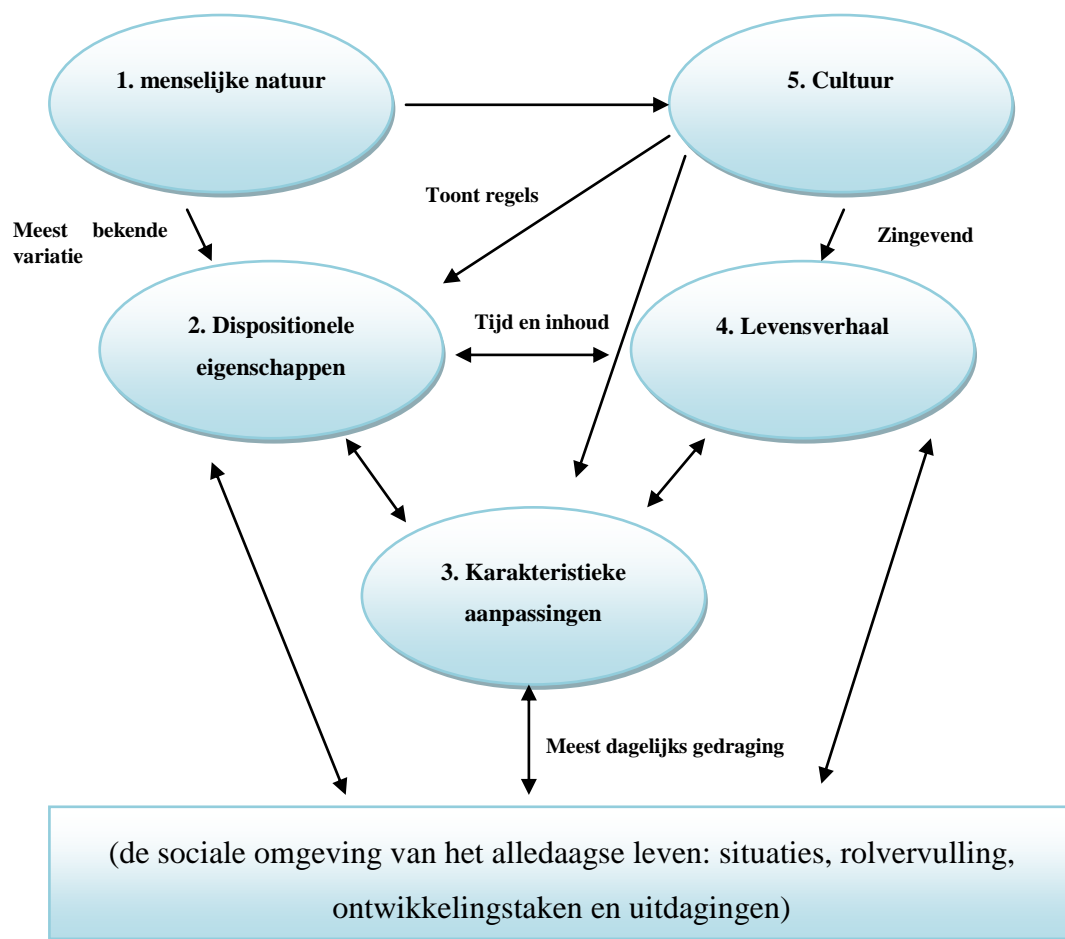
aanpassing hangt samen met het verschil van bijvoorbeeld waarden, normen, opvattingen en gedragingen in het sociale leven tussen de culturen. Zo zijn er culturen die individualistisch zijn en het individu in het centrum zien en andere culturen zijn collectief en hun welbevinden hangt van de gemeenschap af. Verder wordt het levensverhaal door de cultuur beïnvloed. Op welke manier levensverhalen worden verteld of geleefd, is mede door de cultuur bepaald.

Met betrekking tot oudere mensen kunnen hier nog meer factoren worden genoemd die van invloed kunnen zijn op de persoon. Zo wordt de leeftijd van iemand of ouderdom anders bekeken afhankelijk van de cultuur waarin men leeft. Verschillende culturen en leefstijlen bepalen, hoe tegen de ouderdom aangekeken wordt: in sommige culturen worden de ouderen met het grootst respect bejegend en gelden als „opperhoofd“ van het gezin, in andere culturen worden de ouderen alleen gelaten en moeten geïsoleerd leven, ze hebben geen hoge plaats in de maatschappelijke of familiale rangorde.

Ook de mate van opleiding hangt met de cultuur samen. In sommige culturen is het minder van belang een goede academische opleiding gevolgd te hebben, omdat het belangrijkste is te werken en geld te verdienen om het gezin te onderhouden. Ook het geslachtsverschil moet hier in samenhang met cultuur en opleiding worden genoemd. Volgens sommige culturen bestaat er geen behoefte dat een vrouw een opleiding gaat volgen. Hier worden de taken van een vrouw op het huishoudelijke gebied gezien. Zo wordt duidelijk dat ook de mate van opleiding mede door de cultuur wordt bepaald en niet alleen van de persoon zelf afhangt.

In grafiek 1 wordt het model van McAdams (2006) weergegeven.

Wat samenvattend uit het model van McAdams (2006) naar voren komt, wat voor dit onderzoek van belang is (omdat het meetbaar zou kunnen zijn), zijn de factoren zoals de dispositionele eigenschappen, dus de persoonlijkheid, de integratief levensverhalen en de karakteristieke aanpassingen en cultuur - wat op de invloed door de maatschappij neer komt.



Grafiek 1 De vijf principes van persoonlijkheidspsychologie: een schema (McAdams, 2006)

Een punt dat door McAdams in zijn model werd opgenomen, dient binnen dit onderzoek meer aandacht te krijgen – het levensverhaal.

2.2 Het levensverhaal

“Het leven als een verhaal” en “het leven als een boek” zijn metaforen die vaker gebruikt worden. We beleven perioden die als hoofdstukken kunnen worden beschouwd; als we een fase afsluiten, begint de volgende. Zo kan de kindertijd een hoofdstuk uitmaken, de jeugd en zo blijft men hoofdstukken toevoegen die gezamenlijk een levensverhaal vormen. Binnen de psychologie bestaat zelfs een stroming die zich op deze metafoer berust – de narratieve psychologie. Sarbin (1986) was iemand van de eerste personen die zich bezig hield

met de “storied nature” van het mens – hoe mensen door het construeren van een levensverhaal of door het luisteren naar verhalen van iemand anders met hun ervaringen om kunnen gaan. Vele onderzoekers richten inmiddels hun aandacht op dit gebied en werken de gegeven basis verder uit. Zoals onder andere Bruner (1994), die naging wat het verhaal over de persoon, de “zelf”, en verschillende eigenschappen van die persoon kan zeggen. Als het zo wordt gelezen dan lijkt het erop dat de persoon en zijn levensverhaal twee gescheiden dingen zijn. Maar de relatie tussen de verteller, het „ik“, en het verhaal kan nauwer worden gezien: het ik *is* het verhaal (Bohlmeijer et al, 2007) of nog beknopter “no story, no self” (Bruner, 1999). Hierdoor kan worden gezegd dat het verhaal direct samenhangt met de identiteit en dat als het verhaal veranderd, de identiteit van de verteller mee zal veranderen. Dit is vrij logisch omdat de inhoud van iemands verhaal bestaat uit dingen welke die persoon heel belangrijk acht in zijn leven. En dingen en ervaringen die we belangrijk vinden, vormen ons altijd een stuk. Ook door andere onderzoekers werd een narratieve basis van de identiteit van de mens bevestigd. Singer et al (1996) vonden een narratieve basis voor onze emotionaliteit, Rubin et al (1996) voor ons autobiografische geheugen en Carr et al (1986) beschreven een narratieve basis voor het menselijke gedrag.

2.2.1 Wat is een goed levensverhaal?

“We live life forward but understand it backward” - Kierkegaard

De centrale rol van de persoonlijkheid en het levensverhaal zal nu worden aangetoond. Zo vonden King et al (2000) dat het levensverhaal dat een persoon verteld samenhangt met het welbevinden; Zo zou een goed levensverhaal zorgen voor een goed welbevinden. Maar wat maakt een levensverhaal een goed levensverhaal?

Duidelijk wordt dat het levensverhaal bij elke persoon hoort en de persoon mede uit zijn/haar verhaal bestaat. Maar kan er onderscheid worden gemaakt qua kwaliteit? Als het verhaal dat we vertellen over ons leven van zo groot belang is, wat is dan een goed verhaal?

De verbinding tussen het levensverhaal en de identiteit van een persoon blijkt dus heel nauw te zijn. Als we naar de ontwikkeling van de identiteit gaan kijken dan komen we ook elementen tegen die sterk bij de narratieve psychologie thuis horen. Erikson (1956) beschrijft de identiteitsontwikkeling in 8 stages die we in ons leven doorlopen. In elke fase wordt men geconfronteerd met een conflict die opgelost dient te worden. De laatste fase is de fase van

late volwassenheid. Volgens Erikson is de inhoud van deze fase dat de persoon op zijn/haar leven terug gaat kijken. Men gaat zich verzoenen met wat er gebeurd is in het leven en met wie de persoon is geworden in het leven, daardoor zal men het einde/de dood niet gaan vrezen. Als men deze taak aankan, bereikt men volgens Erikson een staat van wijsheid. Als het niet lukt, verblijft men in zorgen en angst voor de dood. Zo kan ten eerste worden gesteld dat een goed levensverhaal (vooral bij oudere mensen, in de late volwassenheid) het terugkijken op het levens en de verzoening met het leven inhoudt.

Door Kenyon en Randall (2001) worden vijf aannames, met betrekking tot levensverhalen bij ouderen, beschreven om te kijken hoe verhalen op ons inwerken en hoe wij zelf als verhaal functioneren: (1) het vertellen is een fundamenteel aspect van mens zijn, (2) de menselijke levens zijn open met betrekking tot veranderingen, (3) de bedoeling en de nature van de tijd zijn verbonden met ons leven zoals bij verhalen, (4) ons leven gezien als verhaal betreft verschillende dimensies – ons persoonlijke verhaal en het grotere verhaal waarin we leven, en (5) interpersoonlijke wezens zoals wij creëren ons persoonlijke verhaal in de context van het groter verhaal.

De eerste aanname onderstreept de al genoemde samenhang tussen het levensverhaal en de identiteit. Onze identiteit en persoonlijkheid zijn individueel – net zoals onze levensverhalen. De tweede aanname is al interessanter te beschouwen – het leven is open voor veranderingen. Als iets in ons leven verandert, dan wordt deze verandering aan het verhaal toegevoegd. Maar er kunnen ook dingen gebeuren die het bestaande verhaal kunnen veranderen. Hier komt de term “restorying” of herschrijving naar voren, die door Salvatore Maddi (1988) beschreven werd als “ons gevoel van mogelijkheid is vervlochten met wat we als gegeven waarnemen, en de dynamische balans tussen deze twee geeft ons leven zijn bijzondere smaak”. Kenyon et al (2001) zeggen dat herschrijven niet alleen betekent dat we een nieuw verhaal “hebben” maar dat we het nieuwe verhaal moeten “zijn”, met bijhorende gedragingen, gevoelens en gedachten. Helson (1992) schreef bijvoorbeeld dat vrouwen aan het begin van de 50er jaren door de veranderingen van geslachtsrollen hun levensverhalen moesten herschrijven en dat dit voor sommigen heel lastig was. Dit is een voorbeeld van een grote verandering die een herschrijven vereist, maar ook na kleine veranderingen zal iemand zijn verhaal aan moeten passen. Zoals al gezegd blijkt het levensverhaal onze identiteit te zijn en het bewustzijn van zijn eigen identiteit zal ook onder andere van invloed zijn op onze geestelijke gezondheid (Kaufman, 1986). Ook in de therapeutische benadering neemt het herschrijven een steeds belangrijkere positie in. Havinga et al (2006) schrijven: “De kracht van de narratieve therapie schuilt erin dat het de cliënt in staat stelt om zijn eigen verhaal te

herschrijven en hiermee het eigen levensverhaal positiever kan ervaren.” Verhalen kunnen worden aangepast zodat conflicten en trauma’s overwonnen kunnen worden en negatieve gevoelens verminderen (Dimaggio et al, 2003). Zo kunnen we toevoegen aan de ‘verzoening’ dat ‘openheid’ ten opzichte van nieuwe ervaringen en het voortdurend ‘herschrijven’ deel uitmaken van een goed levensverhaal.

De derde aanname van Kenyon en Randall gaat over de tijd bij het vertellen van een levensverhaal. Hier wordt door Kenyon en Randall een verschil gemaakt tussen de “clock time”, welk de daadwerkelijke tijd is en in het vertellen weergegeven wordt door het verleden, tegenwoordige tijd en de toekomst, en de “storytime”, dus de tijd van het verhaal. De “storytime” wordt door hun als innerlijke tijd beschouwd, die heel persoonlijk is en binnen ons verhaal de gebeurtenissen en thema’s afhankelijk van hun mening en belangstelling ordent. Kenyon en Randall geven aan dat de “storytime” afhangt van ons mogelijkheden en dus heel subjectief is. Hierbij past ‘je bent zo oud als jij je voelt’. Zo kan worden gesteld dat de “storytime” waarin iemand verteld veel uitspraak doet over hoe iemand in het leven zit.

Aannames vier en vijf noemen de context en de interpersoonlijke dimensies. Dit zijn onder andere factoren die steeds veranderingen teweeg brengen en een regelmatig herschrijven van het verhaal vereisen - een “active storyteller”. Maar zo kan worden gezegd dat de sociale context van een persoon invloed heeft op het levensverhaal en dat iemand een goed levensverhaal kan maken als er vele interacties zijn, nieuwe dingen die men te horen krijgt, indrukken die te verwerken zijn en ook andere levensverhalen waar we naar mogen luisteren.

Zo kan worden gezegd dat het voortdurend herschrijven van ons levensverhaal, het verzoenend terugkijken op het leven, het open staan voor nieuwe dingen en een goed sociale omgeving de basis zijn voor een goed levensverhaal.

Met het doel voor ogen de mens als geheel te begrijpen en de verschillende houdingen van oudere mensen, moet naast het goede levensverhaal worden gekeken, of er ook zoiets bestaat als een slecht levensverhaal en hoe deze tot stand komt. In het begin werd al het fenomeen ‘narrative foreclosure’ genoemd, wat zeker aan de kant van het slechte levensverhaal terecht komt. Daarom zal dit vervolgens nader worden besproken.

2.2.2 Narrative Foreclosure

Om te definiëren wat een slecht levensverhaal is, zou men simpelweg kunnen zeggen dat dit het tegenovergestelde van een goed levensverhaal zal zijn. Maar toch verdient dit probleem meer aandacht.

De identiteit dient narratief voortgezet te worden, maar wat zou er gebeuren als iemand geen veranderingen meer meemaakt? Om de reden dat er niets meer gebeurt in zijn leven, elk dag dezelfde gang gaat, de context niet meer veranderd of de interpersoonlijke relaties missen, die vaak stimulaties, indrukken en veranderingen teweeg brengen? Of als er wel veranderingen optreden maar de persoon zijn verhaal niet meer kan of wil herschrijven en aanpassen?

Zo werd door Mark Freeman (2003) de nieuwe term ‘narrative foreclosure’ geïntroduceerd. Hij zegt dat de cultuur waarin we leven het niet lukt ons met voldoende narratieve resources te verzorgen voor een veelbetekenend en productief leven zodat het levensverhaal van iemand effectief als “over”/ voorbij kan worden gezien. De voorziende toekomst blijkt het verleden te bepalen. Het verhaal wordt niet meer herschreven of met nieuwe dingen aangevuld. Men staat elk ochtend op, schommelt door de gang van dingen en nieuwe hoofdstukken worden niet meer toegevoegd (Randall, 2008). Iemand die geconfronteerd is met zijn eigen dood ziet leuke dingen niet meer als leuk aan. Maar ook Freeman zegt dat ‘narrative foreclosure’ een sociaal fenomeen is. Dit komt overeen met wat hier al werd genoemd: dat de sociale interacties van belang zijn om voldoende prikkel te ontvangen om zich zelfstandig te herschrijven.

Die factoren horend bij een goed levensverhaal komen deels terug bij Freeman (2003). Daarom zullen deze nog eens worden besproken maar nu in samenhang met de slechte kant van het levensverhaal.

De term ‘herschrijven’ die hier al werd genoemd, is een factor die men vaak tegenkomt in de narratieve psychologie (Maddi, 1988; Kenyon et al, 2001). Freeman (2003) stelt dit begrip heel centraal in zijn beschrijving van het fenomeen. Zo blijkt dat men steeds zijn levensverhaal moet aanpassen, nieuwe dingen toevoegen en oude bewerken. Clark (1967) vond dat iemand die niet in staat is zijn oriëntatie met betrekking tot de zelf en de sociale wereld met het ouder worden te veranderen, te herinterpreteren of te herevalueren (dus zijn verhaal te herschrijven), heeft grote kans op plaatsing in een psychiatrie of ander psychologische instelling dan iemand, die wel in staat is de oriëntatie en het verhaal aan te passen. Men zou hier ook van een sluiten/’closure’ kunnen spreken als iemand zijn levensverhaal niet gaat herschrijven.

Belangrijk om het levensverhaal te kunnen herschrijven, is het zich met de tegenwoordige tijd en het verleden uiteen te zetten. Vaak blijken ouderen echter gedachten aan het verleden te vermijden. Freeman (2003) zegt dat iemand die zich bewust is van zijn identiteit en zijn levensverhaal, zich in overeenstemming met deze kan gedragen. Als ik weet wat in een bepaalde situatie is gebeurd en hoe ik erop heb gereageerd, ook als het traumatisch was, dan zou ik nu kunnen voorspellen hoe ik er tegenwoordig op zal reageren en hiermee rekening houden en/of mijn gedrag aanpassen. Zo zou het een belemmerende factor zijn bij het herschrijven van het levensverhaal als oudere mensen zich niet meer kunnen herinneren of als de herinneringen zelf vermeden worden. Ook de verzoenende kijk op hun leven zou dan niet mogelijk zijn. Zo komt hier een term bij die bij een goed levensverhaal nog niet van belang was – de ‘vermijding’.

Interpersoonlijke relaties zijn onder andere de oorsprong van nieuwe indrukken en factoren waardoor we bijna gedwongen zijn onze identiteit en ons levensverhaal aan te passen. Een oude dame wordt oma of een man heeft het met een vriend over een situatie van lang geleden en krijgt opeens een heel andere kant te horen. Dit zijn indrukken die ons het levensverhaal laten aanpassen. Maar er zijn mensen die juist niet willen vertellen uit hun leven. Ze houden zich gesloten, geven niets prijs en hebben geen behoefte uit hun leven te vertellen of hun levensverhaal met iemand anders te delen. Hun houding is dus het best met het begrip “geslotenheid” te omschrijven. Zo blijkt ook de sociale kant een belangrijke rol te spelen in het herschrijven van het levensverhaal of het niet herschrijven en het eventueel ‘foreclosed’ raken.

Samenvattend kan worden gezegd dat volgens ons naast het herschrijven op zich, ook het vermijden van herinneringen en dingen en ook de sociale interactie invloed kan hebben op het ontstaan van het fenomeen ‘narrative foreclosure’.

Nadat de goede en slechte kant van het levensverhaal en het fenomeen ‘narrative foreclosure’ werden bekeken, lijkt het nodig en interessant om zich vooral met dit nieuw benoemde fenomeen bezig te houden, om de verschillen in houding van oudere mensen te kunnen begrijpen.

2.3 Doel- en vraagstelling

Het begrip ‘narrative foreclosure’ is door Freeman (2003) geconstrueerd en voor het eerst gebruikt om het beschreven fenomeen te beschrijven. Grote bijdrage aan het verhelderen van het begrip en fenomeen “narrative foreclosure” deed ook Randall (2001, 2008). Maar tot

nu toe werd dit begrip heel theoretisch bekeken. Er is nog geen empirisch onderzoek naar gedaan. Daarom lijkt het ons van groot belang in dit onderzoek empirisch naar het begrip ‘narrative foreclosure’ te kijken. Verwacht zal worden dat dit meer inzicht oplevert over het fenomeen waardoor ook op empirisch niveau verder onderzocht kan worden.

Het doel van dit onderzoek zal aan de ene kant zijn een meetinstrument te ontwikkelen, waardoor ‘narrative foreclosure’ gemeten kan worden en verder door deze meting op een systematisch manier naar samenhangen met andere variabelen te kijken ter validatie en om een beter grip op het fenomeen te bewerkstelligen. We geven voor het meetinstrument de voorkeur aan een vragenlijst om zo in grotere groepen systematische, brede samenhangen te kunnen vinden. Door middel van een vragenlijst zou dit op een snel manier mogelijk zijn in tegenstelling tot een kwalitatief onderzoek.

Vervolgens zullen daarom nu onderzoeksvragen en hypothesen worden geformuleerd, welk het door dit onderzoek dient nagegaan te worden.

2.3.1 Betrouwbaarheid/Validiteit

Aan de hand van de gevonden literatuur blijken drie factoren een belangrijke rol te spelen voor het fenomeen ‘narrative foreclosure’ – het herschrijven (Clark, 1967; Freeman, 2003; Kenyon et al, 2001; Maddi, 1988; Randall, 2008) of (bij dit fenomeen meer de focus gericht op) het niet herschrijven en ‘closed’ zijn, het vermijden (Freeman, 2003) en de door ons genoemde “sociale geslotenheid” wat inhoudt dat iemand zijn levensverhaal niet met iemand anders wil delen en er niet over wil spreken. Omdat hier een nieuw meetinstrument ontwikkeld zal worden ligt een groot oogmerk op de betrouwbaarheid en de validiteit van het instrument.

Een goede interne validiteit kan worden gesteld als de drie factoren in dit meetinstrument teruggevonden kunnen worden. Daarom wordt ten eerste het volgende verwacht:

1. *Alle drie componenten kunnen in dit meetinstrument teruggevonden worden.*

De betrouwbaarheid geeft de nauwkeurigheid van de schaal aan welke aan hand van de homogeniteit wordt gemeten. De nauwkeurigheid wordt door de interne consistentie weergegeven. Een goed meetinstrument zal een hoge interne consistentie laten zien.

Daarom zal ons tweede onderzoeksvraag zijn:

2. *Laten deze gevonden componenten een goede interne consistentie zien?*

Wat verder uitspraak doet over de geslaagdheid van een meetinstrument is de maat van validiteit. De constructvaliditeit gaat over de vraag of de resultaten van het onderzoek wel werkelijk een indicatie zijn voor het begrip waarover een uitspraak zal worden gedaan. Aan

de constructvaliditeit zal dus zijn voldaan als hypothese 1 bevestigd kan worden. Verder zal worden gekeken naar een tweede vorm van validiteit – de externe validiteit. Deze vorm van validiteit doet een uitspraak over de generaliseerbaarheid van de data.

Ter externe validatie wordt het meetinstrument bekeken in samenhang met andere variabelen. Voordat ‘narrative foreclosure’ gezamenlijk met de achtergrondvariabelen en de persoonlijkheid bekeken wordt, zal de aandacht ten eerst gericht zijn op de samenhang onderling. Zowel ‘closure’, ‘vermijding’ en ‘geslotenheid’ zijn negatieve componenten. Iemand die het vermijdt terug te kijken op zijn leven, ontnemt zich de mogelijkheid nieuwe dingen te ontdekken en hierop zijn leven aan te passen. Ook iemand met een gesloten houding ten opzichte van het delen van het levensverhaal ontnemt zich deze kans. En iemand die sterk ‘closed’ is en zijn levensverhaal niet meer gaat herschrijven, zal zeker ook intensief vermijdingsgedrag vertonen en geslotenheid laten zien omdat hij zo niet de kans loopt iets te ervaren of te beleven waardoor het levensverhaal aangepast zou moeten worden. Daarom verwacht ik dat.

3. *‘Closure’, ‘vermijding’ en ‘geslotenheid’ hangen met elkaar samen.*

Ten eerst zullen de verwachtingen worden besproken met betrekking tot hier belangrijk geachte achtergrond variabelen.

De belangstelling is hier op het levensverhaal in de tweede levensfase gericht en daarom een doelgroep van hogere leeftijd. Er zijn stellingen voor het meetinstrument gekozen, waarvan verwacht wordt vooral bij deze leeftijdsgroep een belangrijke te spelen. Zo kan de hypothese opgesteld worden:

4. *Iemand die ouder is zal hoger op de drie componenten scoren.*

Volgens Erikson (1956) houdt de late volwassenheid in dat iemand zich met het verleden bezig houdt en verzoent om zijn identiteit verder aan te passen. Ook Freeman (2003) beklemtoont het belang zich bewust bezig houden met zijn levensverhaal – de tegenwoordige tijd en het verleden. Maar doordat de tijd die de personen nog zullen beleven korter wordt, zijn ze zich bewust van hun eindigheid. Dit zal een reden kunnen zijn ‘foreclosed’ te raken. Iemand die in zijn late levensfase zit, wil zich niet altijd bewust worden van dingen die zijn gebeurd. Een grotere vermijding kan worden verwacht omdat ouderen door eventuele lichamelijke beperkingen niet meer in staat zijn dingen te doen, die vroeger zonder problemen konden worden gedaan. Een gedachte aan vroegere tijden zal in dit geval minder leuk zijn voor de mensen. Bovendien mag niet worden vergeten dat mensen uit de steekproef boven de 80 jaar waarschijnlijk de oorlog nog bewust hebben meegemaakt. Daardoor kan worden verwacht dat ook dit een reden is daarvoor dat ouderen sterker op ‘vermijding’ scoren. Mensen rond de 65 hebben meer de weeropbouw meegemaakt en zullen daarom andere

herinneringen aan het verleden hebben dan de oudere personen uit de steekproef. Zo kan hier worden verwacht dat iemand die op hoge leeftijd meer vermijdt, meer ‘closed’ is in zijn verhaal en dit ook door ‘sociale geslotenheid’ aantoont.

Verder zal het opleidingsniveau worden gemeten. Hoe hoger de opleiding is die iemand volgt, hoe abstracter is de inhoud waarmee de persoon zich bezig houdt. Open staan voor nieuwe dingen, het leven te overdenken en te herschrijven, en daarom niet vermijdtend of ‘closed’ zijn, zal dus meer iemand toegekend worden, die hoger opgeleid is.

Daarom de vijfde stelling:

5. *Iemand die hoger is opgeleid, scoort lager op de componenten ‘closure’ en ‘vermijding’.*

We gaan ervan uit dat de persoonlijkheid sterk met onze gemeten componenten van ‘narrative foreclosure’ samenhangt. Zo heeft McAdams met collega’s in 2004 een onderzoek uitgevoerd over het samenhangen van dispositionele eigenschappen, dus persoonlijkheidstrekken, en narratieve kenmerken van de persoonlijkheid. Deze studie heeft betrekking op de dispositionele eigenschappen, de aanpassing en het levensverhaal. Er kon samenhang worden gevonden tussen persoonlijkheidstrekken en de manier van vertellen. In zijn onderzoek werden onder andere de variabelen ‘emotionele toon’ van het levensverhaal en de ‘narratieve complexiteit’ gemeten. De emotionele toon raakt van heel ongelukkig tot heel vrolijk en door de narratieve complexiteit zal uitgedrukt worden dat iemand zonder differentiatie verteld of juist een succesvolle integratie van verschillende perspectieven, motiveringen en aspecten laat zien. Hier bleek dat iemand die extravert is een positievere emotionele toon heeft in zijn levensverhaal en een neurotische mens een negatieve toon. Iemand die qua persoonlijkheid open is, lijkt volgens het onderzoek met meer narratieve complexiteit te vertellen. In het model van McAdams werden de persoonlijkheid en het levensverhaal als losse puntjes opgenoemd. We willen hier vooral op de samenhang focussen en kijken of bijkomende informatie opgeleverd kan worden.

Iemand die hoog op de persoonlijkheidstrek ‘neuroticisme’ scoort is emotioneel onstabiel en angstig. Ter herschrijving van het levensverhaal moet men nieuwe dingen verwerken en het verhaal gaan aanpassen of over het verleden nadenken en het verhaal aanpassen. Bij iemand die neurotisch is, zou het dus lastiger zijn zich met het leven bezig te houden en daarom wordt deze stelling geformuleerd:

6. *Hoe neurotischer iemand is hoe hoger scoort deze op ‘closure’, ‘vermijding’ en ‘sociale geslotenheid’.*

Een extravert persoon is buitenwaarts en op contacten gericht en gaat op zoek naar nieuw prikkels en belevenissen. Toegepast op deze context zal dus worden verwacht:

7. *Hoe meer iemand extravert is, hoe lager scoort die op 'closure', 'vermijding' en 'sociale geslotenheid'.*

Een persoon die qua persoonlijkheid open is, staat over het algemeen open tegenover nieuwe dingen. Zo zou hier kunnen worden verwacht:

8. *Hoe meer iemand open is, hoe lager scoort die op 'closure', 'vermijding' en 'sociale geslotenheid'.*

Er worden nog meer achtergrond variabelen ter externe validatie gemeten in dit onderzoek. Zo worden er het geslacht, de huwelijkse staat, de woonsituatie en waar men het grootste deel van het leven gewoond heeft, de levensbeschouwing en de gezondheidstoestand gemeten. Op basis van de theorie kunnen hier geen expliciete onderzoeksvragen over worden geformuleerd maar wel wordt verwacht dat hier samenhang kan bestaan. Daarom zal algemeen worden gevraagd:

9. *Is er samenhang tussen de overige variabelen en de drie componenten te vinden?*

Nadat naar aparte samenhang gekeken wordt, zal verder naar de onderlinge samenhang van de variabelen op de drie componenten worden gekeken om te zien wat er overblijft aan bijdrage. Hiervoor zal nog een tiende onderzoeksvraag moeten worden geformuleerd:

10. *Welke bijdrage leveren de variabelen gezamenlijk aan de drie componenten?*

Nadat nu beschreven is, wat de verwachte uitkomsten van dit onderzoek zijn, zal vervolgens uitgelegd worden, hoe het onderzoek uitgevoerd wordt.

3 **Methode**

Voor de beschrijving van de methode van onderzoek zal eerst de procedure worden uitgelegd waarmee gewerkt werd (3.1), vervolgens zal de doelgroep van dit onderzoek nader worden beschreven (3.2), de vragenlijsten die hier opgenomen werden, worden in 3.3 geschreven en afsluitend zal in 3.4 gedetailleerd worden gezegd welke analyses uitgevoerd zullen worden.

3.1 **Procedure**

In het begin hebben we ons in bestaande specifieke vakliteratuur ingelezen. Deze bevatte literatuur over ‘narratieve psychologie’ op zich en artikelen uit de ‘narrative gerontologie’. Op basis van de literatuurstudie en de consultatie van experts, werden drie componenten benoemd, die van belang worden geacht voor een instrument ter meting van ‘narrative foreclosure’; de drie componenten zijn ‘herschrijving’, ‘verzoening’ en ‘openheid’. Er werden 70 stellingen geformuleerd, dit ook met hulp en inspiratie van de experts, die verwacht worden met de componenten samen te vallen.

Deze eerste versie van het meetinstrument werd in bijwonen van een onderzoeker aan een selectie(sample) van proefpersonen getoond die gevraagd werden de vragenlijst in te vullen en hierbij hardop te denken. Zo konden mogelijke onduidelijkheden en fouten worden opgespoord en er kon worden opgemerkt welke stellingen (tè) veel moeite kostten en of de antwoordcategorieën geschikt waren.

Na het verwijderen van 20 stellingen en verdere kleine aanpassingen op basis van de pilot met betrekking tot opmaak en antwoordcategorieën, werd het meetinstrument samen met enkele bestaande vragenlijsten afgenomen. De doelgroep bestond uit oudere mensen die door studenten die de cursus ‘persoonlijkheidsleer’ aan de Universiteit Twente volgden, benaderd werden. De studenten werd de mogelijkheid geboden een extra punt te ontvangen op het tentamen als ze twee oudere mensen vanuit hun gezin voor dit onderzoek konden werven. De verworven data werden vervolgens geanalyseerd. De procedure van analyses zal in 2.4 worden beschreven.

3.2 **Doelgroep**

De doelgroep bestond uit 307 oudere mensen die door studenten die de cursus ‘persoonlijkheidsleer’ aan de Universiteit Twente volgden, benaderd werden. De studenten werd de mogelijkheid geboden een extra punt te ontvangen op het tentamen als ze twee oudere mensen vanuit hun gezin voor dit onderzoek konden werven. De gemiddelde leeftijd

van de proefpersonen ligt rond de 72.8 jaar. De jongste persoon die meedeed was 65 jaar oud en de oudste was 96 jaar oud. Het werd van tevoren vereist dat de persoon ouder dan 65 jaar moet zijn voor het onderzoek. Van 306 mensen die het geslacht aangaven waren 40.1% mannen (n=123) en 59.3% vrouwen (N=182). Om de steekproef zo groot mogelijk te houden, werden naast Nederlanders ook Duitsers betrokken. In totaal deden er 224 Nederlanders mee (73%) en 83 Duitsers (27%).

In tabel 1 zijn voor de duidelijkheid de frequenties van de achtergrond variabelen te zien. De meerderheid van de steekproef is gehuwd of heeft een geregistreerd partnerschap (58.3%). De overige 41.7% zijn ongehuwd, gescheiden of zijn weduwe/weduwnaar. Verder blijken de meeste van de proefpersonen zelfstandig te wonen – 87.6% wonen zelfstandig samen met iemand en maar 12.4% wonen niet zelfstandig. In de categorie van ‘niet zelfstandig’ komen mensen, die in een woongroep wonen, in een aanleun woning, verzorgings-/verpleeghuis of anders terecht. Qua opleidingsniveau is te zeggen dat de meeste mensen in de steekproef laag opgeleid zijn (43%). 31.9% van de proefpersonen zijn gemiddeld opgeleid en 21.8% zijn hoog opgeleid. De proefpersonen werden naar hun levensbeschouwing gevraagd. De categorieën werden samengevoegd in gelovig (hieronder vallen Rooms Katholieks, Protestants, Joods, Islam, Hindoeïsme, humanisme en andere) en niet gelovig. 79.8% waren gelovig en 19.9% niet gelovig. De meeste mensen hebben hun leven in een dorp doorgebracht (57.7%) en iets minder mensen in de stad (42%).

Tabel 1 Achtergrond variabelen – frequenties/verdeling

Karakteristiek	Categorie	N = 307	%
Geslacht m/v	Vrouw	182	59.3
	Man	123	40.1
Nationaliteit	Nederlanders	224	73
	Duits	83	27
Huwelijke staat	Gehuwd/geregistreerd partnerschap	179	58.3
	Ongehuwd/zonder partner	128	41.7
Woonsituatie	Zelfstandig	269	87.6
	Niet zelfstandig	38	12.4
Opleidingsniveau	Laag	132	43.0
	Middel	98	31.9
	Hoog	67	21.8
Levensbeschouwing	Gelovig	245	79.8
	Niet gelovig	61	19.9
Waar de proefpersonen het grootste deel van hun leven gewoond hebben	Dorp	129	42.0
	Stad	177	57.7
Gezondheid	Gezond	104	33.9
	Enkele beperkingen	202	65.8

3.3 Vragenlijsten

In dit onderzoek werd gebruikt gemaakt van bestaande vragenlijsten plus een zelf samengestelde vragenlijst. Gebruikte vragenlijsten worden vervolgens beschreven. Belangrijk te noemen is dat de vragenlijst afgenomen werd met zowel Nederlanders als ook Duitsers. Zo werden twee versies van de vragenlijsten gebruikt – één in het Nederlands en één in het Duits. Omdat een verschil tussen deze twee nationaliteiten hier niet verder van belang is, wordt er afgestapt van afzonderlijke analyses.

Achtergrond variabelen. In dit onderzoek werden vragen gesteld om informatie te verzamelen over de achtergrond van de desbetreffende proefpersoon. De variabelen en hun verdelingen binnen de steekproef werden hier al nader besproken. Voor de volledigheid zullen de gemeten achtergrond variabelen nog eens worden genoemd – naast het geslacht, de leeftijd, de nationaliteit en de burgerlijke staat, werd de woonsituatie, het opleiding- en werkniveau, de levensbeschouwing, waar de persoon het grootste deel van zijn leven heeft verbracht en ingrijpende levensgebeurtenissen opgenomen.

Gezondheidstoestand. In deze studie werd de gezondheidstoestand gemeten door gebruik te maken van het EQ-5D (Brooks et al, 1996; EuroQolGroup, 1990). 1987 werd de EuroQol Group gesticht. Deze heeft een standaardiseerde instrument ontworpen ter meting van de gezondheid van een persoon door een simpel zelf in te vullende vragenlijst. De EQ-5D is een vaak gebruikt instrument en bestaat inmiddels in 100 talen en is op internet beschikbaar gesteld (<http://www.euroqol.org/>). Door vijf vragen wordt gemeten of de gezondheid van de persoon beperkt is op de gebieden van de mobiliteit, de zelfzorg, dagelijkse activiteiten, stemming en of de persoon pijn en klachten heeft. Respons wordt hierop gegeven door aan te kruisen dat men er ‘geen problemen’, ‘enige problemen’ of ‘echte problemen’ mee heeft. Hiernaast moet de proefpersoon zelf inschatten op een schaal van 0 tot en met 10 hoe goed hij/zij zelf de gezondheidstoestand ziet. Zo wordt een objectieve en subjectieve maat voor de toestand gevonden. De subjectieve maat wordt in dit onderzoek niet gebruikt. De score van de objectieve maat van gezondheid wordt berekend door een som op te stellen van het aantal keren waar aangegeven wordt géén probleem te hebben met de genoemde situatie. Zo geeft een score van 5 hier aan dat die persoon aangaf op geen van de genoemde gezondheidsgebieden problemen te hebben. Voor onze analyse worden de scores van 1 t/m 4 samengevat als ‘enkele beperkingen’. De objectieve maat van dit instrument bestaat uit de vijf vragen laat in deze studie een betrouwbaarheid van .753 zien.

Persoonlijkheid Hiernaast werd ook de persoonlijkheid van de personen in de studie gemeten. Hiervoor werd de NEO-FFI van McCrae & Costa (1990) gebruikt. De NEO is gebaseerd op het “Big Five” model dat stelt dat de persoonlijkheid uit vijf dimensies bestaat: extraversie, meegaandheid, nauwgezetheid, neuroticisme en openheid. Voor deze studie werden vooral extraversie, neuroticisme en openheid als belangrijk geacht en daarom worden deze dimensies in de vragenlijst opgenomen. Extraversie is de mate waarin een persoon behoefte heeft aan contact met anderen. Extraverte mensen zijn sociaal, actief, praatgraag, gericht op personen, optimistisch. Introverte mensen werken het liefst alleen of in een rustige omgeving. Neurotische mensen maken zich veel zorgen, zijn onzeker en nerveus. Emotioneel stabiele (het andere uiterste van neuroticisme) mensen zijn tevreden met zichzelf, ontspannen en weinig emotioneel. Openheid wordt bedoeld in de zin van het op zoek gaan naar nieuwe ervaringen. Mensen die hoog scoren op deze schaal zijn nieuwsgierig en fantasierijk. Mensen die laag scoren zijn “down-to-earth”, en houden zich het liefst bezig met de feiten van het hier en nu. De scores van de drie persoonlijkheidstrekken wordt op officiële manier berekend. Na omschalen van enkele items, worden die items die bij een persoonlijkheidstrek horen bij elkaar opgeteld. Zo ontstaat voor elk persoonlijkheidstrek een somscore die aangeeft hoe hoog iemand op deze trek scoort. Als iemand bijvoorbeeld een hoge score op ‘extraversie’ heeft,

dan betekent dit dat de persoon heel extravert is. De analyses laten goede interne consistentie zien: extraversie met een α van .738, neuroticisme met α = .873 en openheid heeft hier een α van .759.

Narrative Foreclosure Een hoofddoel van deze studie is zoals al beschreven het opstellen van een betrouwbaar meetinstrument voor het verschijnsel ‘narrative foreclosure’. Ter meting van dit begrip werden 50 stellingen gebruikt, waarop respons was te geven door een 5-punt liker-schaal van 1 = helemaal eens tot 4 = helemaal oneens en 5 = weet niet. De score van elk component zal door het optellen van de scores op de bijhorende stellingen worden berekend. De uitgebreide beschrijving van de analyses van dit meetinstrument wordt in de resultaten beschreven.

3.4 Analyses

Hier zal nader worden beschreven welke analyses gedaan werden. Alle analyses werden uitgevoerd met SPSS 16.0.

Factoranalyse. Er werd een principal components factoranalyse uitgevoerd. In de eerste analyse werd naar de scree plot gekeken om te kijken of zich de verwachte drie componenten voor doen. Voor de verdere analyse werd ingevoerd dat naar 3 factoren zou worden gekeken.

Er werd gebruikt gemaakt van een principale component analyse omdat er te weinig literatuur bestaat waarop die opgebouwd zou kunnen worden. Naast de common factors model werd een varimax rotatie uitgevoerd. Voor de eerste factoranalyse werden criteria vastgelegd volgens wie de items worden geselecteerd. Criterium 1 houdt in dat op items waarop 10% of meer van de proefpersonen geen respons gaven uitgesloten worden. Criterium 2 heeft betrekking op de spreiding van het item – de afwijking moet $>.60$ zijn. De volgende criteria hebben betrekking tot de factoranalyse. Criterium 3 zegt dat items worden geselecteerd die $>.40$ laden op een factor en criterium 4 vult aan dat items die op een tweede factor meer dan $.40$ laden weggelaten worden.

Betrouwbaarheidsanalyse. Nadat de items gereduceerd zijn tot die het beste bij het component passen, werd een betrouwbaarheidanalyse uitgevoerd. Hier werd gekeken naar de betrouwbaarheid van de schaal en de betrouwbaarheid wanneer een item wordt verwijderd. Er wordt gestreefd naar een $\alpha > .80$.

Correlaties. Er werd nagegaan welke variabelen (achtergrondvariabelen, gezondheidstoestand, persoonlijkheidstrekken) met de componenten van het meetinstrument

samenhangen. Dit wordt door een bivariate correlatie gedaan met een correlatie coëfficiënt na Spearman.

Lineaire regressie. Achteraf werd door lineaire regressie naar de onderlinge samenhang van de variabelen gekeken en welke variabelen nog een unieke bijdrage opleveren aan de drie componenten.

4 Resultaten

Vervolgens zullen de analyses uit 3.4 worden beschreven. Begonnen wordt met de factoranalyse (4.1) en vervolgens onder 4.2 worden de componenten die vanuit de factoranalyse naar voren komen aan hand van andere variabelen gevalideerd.

4.1 Factoranalyse

Mijn eerste onderzoeksvraag was of de drie verwachte componenten in dit meetinstrument teruggevonden kunnen worden. Om dit te meten werd een factoranalyse uitgevoerd op de uit 50-items bestaande ‘narrative foreclosure’ vragenlijst om na te gaan of de drie factoren die geacht gemeten te worden, daadwerkelijk naar voren kwamen.

Volgens criterium 1 zullen items worden uitgesloten waarop 10% of meer van de proefpersonen geen respons gaven. In dit geval met $n = 307$ wordt het criterium(1) ter selectie gedefinieerd als ‘missing value’ < 31 . Hier voldeden drie items niet aan: NF1 – ‘missing value’ = 40, NF38 - ‘missing value’ = 49 en NF45 - ‘missing value’ = 38. Zo bleven 47 items over. Criterium 2 hield in dat de spreiding $>.60$ moet zijn. Hieraan voldeden alle overige items en er hoefden geen verder items weggelaten te worden.

Met de 47 items werd een factoranalyse uitgevoerd. Aan hand van de scree plot was af te lezen dat zich hier drie componenten voordeden in de analyse. Zo werd een tweede factoranalyse gedaan met de vermelding van drie te verwachten factoren. Hier werd vervolgens gekeken naar criterium 3 en 4. Criterium 3 zegt dat items worden geselecteerd die $>.40$ laden op een factor. Zeven items voldeden niet aan dit criterium en werden verwijderd – NF2, NF16, NF19, NF22, NF33, NF36 en NF43. Criterium 4 vult aan dat items niet op een tweede factor hoger dan $.40$ mogen laden. NF20 werd daarom uitgesloten van de volgende analyses. De ladingen van de resterende stellingen op de drie factoren worden vervolgens per stelling in een tabel weergegeven waarbij de items die uiteindelijk in het de analyses worden betrokken vet gedrukt zijn.

Factor 1 geeft de verzoening weer – NF25 “Mijn levensverhaal is over en daar heb ik vrede mee“, dat het leven klaar is – NF31 “Het verhaal van mijn leven is klaar”, en zegt dat er geen herschrijving meer plaats vindt – NF32 “Alle belangrijke conclusies over mijn leven heb ik getrokken en die hoef ik niet meer te overdenken”. Deze factor blijkt het best weer te spiegelen wanneer iemand zijn leven heeft afgesloten, dus is ‘closed’. De ladingen van de stellingen op factor 1 zijn in tabel 2 af te lezen.

Tabel 2 Factorladingen van de ‘narrative foreclosure’-vragenlijst op factor 1: tweede factoranalyse

Items = 13	Factor Ladingen
NF35 Mijn levensverhaal is over en daar heb ik vrede mee.	.782
NF37 Als ik over mijn leven nadenk dan zie ik geen nieuwe mogelijkheden voor de toekomst.	.728
NF31 Het verhaal van mijn leven is klaar.	.718
NF32 Alle belangrijke conclusies over mijn leven heb ik getrokken en die hoef ik niet meer te overdenken.	.718
NF49 Alle belangrijke conclusies over mijn leven heb ik al getrokken.	.684
NF44 Ik verwacht dat er nog steeds nieuwe dingen kunnen gebeuren in mijn leven.	-.661
NF12 Het is te laat om dromen te verwezenlijken.	.639
NF25 Mijn visie op mijn leven is al jaren hetzelfde en ik verwacht dat daar geen verandering in komt.	.611
NF27 Als ik over mijn leven nadenk dan heb ik het gevoel dat ik mijn beste tijd gehad heb.	.589
NF8 Ik verwacht dat er nog hoofdstukken aan mijn levensverhaal worden toegevoegd.	-.568
NF40 Ik reken erop dat ik over een paar jaar weer een andere versie van mijn levensverhaal vertel.	-.542
NF30 Ik houd ervan om mijn leven van verschillende kanten te bekijken, omdat ik dan altijd iets nieuws vind.	-.506
NF28 Ik heb hoede hoop dat sommige van mijn diepste wensen zullen uitkomen.	-.427
Verklaarde variatie	14.55%

Factor 2 blijkt de ‘vermijding’ te meten. Dit houdt items in zoals NF10 “Als ik over mijn leven zou vertellen, dan zou ik proberen om bepaalde gebeurtenissen te vermijden” en NF11 “Ik zou het fijn vinden als ik bepaalde zaken uit mijn leven zou kunnen vergeten”. Ter definitie van deze factor worden NF6 “Ik lees of hoor nog wel eens dingen waardoor ik gebeurtenissen uit mijn leven anders bekijk” en NF21 “Ik ben nog aan het nadenken over de betekenis van mij leven” worden weggelaten omdat die inhoud van deze items niet bij de overige past. De ladingen van de stellingen op factor 2 zijn in tabel 3 af te lezen.

Tabel 3 Factorladingen van de ‘narrative foreclosure’-vragenlijst op factor 2: tweede factoranalyse

Items = 17	Factor Ladingen
NF42 Er zijn veel losse eindjes in mijn levensverhaal, waar ik liever niet aan denk.	.727
NF11 Ik zou het fijn vinden als ik bepaalde zaken uit mijn leven zou kunnen vergeten.	.664
NF5 Er zijn veel dingen die ik in het verleden meegemaakt heb, waar ik niet aan probeer te denken.	.654
NF13 Ik heb mij veel te veel door anderen laten beïnvloeden.	.585
NF46 Als ik aan mijn leven denk, raak ik vaak in de war over wat er eigenlijk gebeurd is en wat mijn rol daarin was.	.554
NF26 Ik heb in mijn leven niet gedaan wat ik het liefst had gedaan.	.552
NF21 Ik ben nog aan het nadenken over de betekenis van mijn leven.	.543
NF10 Als ik over mijn leven zou vertellen, dan zou ik proberen om bepaalde gebeurtenissen te vermijden.	.542
NF48 Ik raak vaak overweldigd door het grote aantal herinneringen dat ik in mij draag.	.540
NF17 Als ik mijn leven over zou doen, zou ik het heel anders aanpakken.	.520
NF41 Ik heb veel mogelijkheden in me die ik onbenut heb gelaten.	.513
NF24 Ik ga soms in gedachten terug naar persoonlijke gebeurtenissen om te proberen ze te begrijpen.	.474
NF7 Mijn leven is grotendeels bepaald door één gebeurtenis uit het verleden.	.470
NF14 Ik ben blij dat ik mijn leven niet over hoeft te doen.	.456
NF6 Ik lees of hoor nog steeds dingen waardoor ik gebeurtenissen uit mijn leven anders bekijk.	.448
NF47 Als ik over mijn leven zou schrijven, zou ik het liever niet aan anderen laten lezen.	.434
NF15 Ik vind mijn leven een privéaangelegenheid en vertel er daarom niet graag over.	.429
Verklaarde variatie	13.14%

De stellingen die uiteindelijk in het de analyses worden betrokken zijn vet gedrukt.

Factor 3 beschrijft het sociaal meedelen van een persoon, het ervan genieten om dingen te vertellen. Items zoals NF9 “Vertellen over mijn leven geeft mij een goed gevoel” horen hier bij. Omdat deze factor de enige van de drie is, die iets positiefs meet, zal deze factor worden omgeschaald in ‘sociale geslotenheid’ zodat door alle drie componenten de negatieve kant van een dimensie wordt gemeten.

Tabel 4 Factorladingen van de ‘narrative foreclosure’-vragenlijst op factor 3: tweede factoranalyse

Items = 9	Factor Ladingen
NF29 Ik geniet van de mogelijkheid om over mijn leven te vertellen aan anderen.	.808
NF18 Ik geniet ervan om over mijn leven te vertellen wanneer de ander daarin geïnteresseerd is.	.798
NF3 Ik vind het leuk om over mijn leven te vertellen om te horen wat anderen ervan vinden.	.791
NF9 Vertellen over mijn leven geeft mij een goed gevoel.	.727
NF4 Ik zie in mijn leven een rode draad van vroeger naar nu en naar de toekomst.	.492
NF34 Als ik terugkijk op mijn leven moet ik soms behoorlijk om mezelf lachen	.464
NF23 Mijn levensverhaal heeft een duidelijk begin, midden en eind.	.462
NF39 Ik houd ervan om in diepte over mijn leven te spreken om te bepalen wat dingen hebben betekend.	.406
NF50 Ik weet voor mezelf wat de zin van het leven is.	.402
Verklaarde variatie	10.67%

De stellingen die uiteindelijk in het de analyses worden betrokken zijn vet gedrukt.

Met deze resultaten kan mijn eerste onderzoeksvraag, of zich drie componenten voordoen, worden bevestigd. Na de eerste analyse deden zich drie factoren voor die ook na weglaten van zwakkere items op basis van de criteria bleven bestaan.

De tweede onderzoeksvraag was of deze gevonden componenten een goede interne consistentie laten zien.

Om dit na te gaan worden vervolgens de interne consistenties gemeten van de drie subschalen van de ‘narrative foreclosure’ vragenlijst. De bedoeling is per subschaal een zo groot mogelijk alfa te bereiken.

Subschaal 1 ‘closure’ omvat 13 items. In tabel 2 is te zien dat vijf items negatief op het factor laden. Dit is te verklaren omdat deze inhoudelijk anders geformuleerd zijn. Terwijl de overige negatief zijn geformuleerd zoals “het verhaal van mijn leven is klaar” en “het is te laat om dromen te verwezenlijken”, zijn die items die hier een negatieve lading laten zien positief geformuleerd – “ik verwacht dat er nog steeds nieuwe dingen kunnen gebeuren in mijn leven”. Na het omschalen van deze positief geformuleerde items (NF8, NF28, NF30, NF40, NF44) is de interne consistentie .886.

Subschaal 2 ‘vermijding’ bestaat uit 15 items met een goede betrouwbaarheid van $\alpha = .860$. Deze kan door weglaten van NF24 worden verhoogd op .862 en zo omvat de uiteindelijke subschaal 14 items.

Subschaal 3 ‘sociale geslotenheid’ heeft 9 items en een interne consistentie van .796. Door het weglaten van NF4, NF23, NF39 en NF50 kon de betrouwbaarheid op een alpha van .847 worden verhoogd en de subschaal bestaat uiteindelijk uit 5 items.

Met kijk op mijn tweede onderzoeksvraag is te concluderen dat de hier gemeten componenten een heel goede betrouwbaarheid laten zien. De interne consistentie van de drie componenten ligt boven .80. Zo kan ook de tweede onderzoeksvraag worden bevestigd.

De resultaten zijn overzichtelijk terug te vinden in tabel 5 in de volgende paragraaf.

4.2 Validiteit

Het meetinstrument zal gevalideerd worden door ten eerste de verhouding tussen de componenten onderling te bekijken (4.2.1). Vervolgens zal de correlatie met de overige gemeten variabelen (4.2.2) zoals achtergrondvariabelen, gezondheid en persoonlijkheidstrekken worden gerapporteerd. Hierdoor kan de juistheid van de hypothesen worden getoetst. Afsluitend zal worden gekeken in hoe ver een component door die variabelen met die een correlatie bestaat, voorspeld kan worden (4.2.3).

4.2.1 Componenten

Ter validatie van de componenten van het meetinstrument, worden naast frequenties zoals het gemiddelde en de standaardafwijking, betrouwbaarheid van elk component en de samenhang onderlings beschouwd; dit is in tabel 5 af te lezen. Bij een codering van de scores van 1 tot en met 4 kunnen de data zo worden geïnterpreteerd dat een score boven de 2.5 meer aan de negatieve kant zit van de component. Een gemiddelde van 2.56 bij ‘closure’ wil zeggen dat de personen in de steekproef gemiddeld net aan de negatieve kant zitten van ‘closure’. Ook bij het derde component ‘sociale geslotenheid’ zitten de personen meer aan de negatieve kant en met een gemiddelde van 2.86 is dit iets duidelijker dan bij ‘closure’. Op het component ‘vermijding’ ligt het gemiddelde lager met 2.3 en is dus niet aan de kant van ‘foreclosed’. Volgens mijn derde hypothese zullen de drie componenten ‘closure’, ‘vermijding’ en ‘sociale geslotenheid’ onderling met elkaar samenhangen. In tabel 5 is te zien dat deze stelling bevestigd kan worden. ‘Vermijding’ en ‘sociale geslotenheid’ correleren onderling niet op significant niveau ($p=.107$) maar vooral ‘closure’ hangt sterk met de overige twee componenten samen.

Tabel 5 Resultaten van de drie gevonden componenten: frequenties (*M*, *SD*), de interne consistentie en de correlatie onderlings.

	Component 1	Component 2	Component 3
	= Closure	= Vermijding	= Sociale geslotenheid
<i>M</i>	2.56	2.30	2.86
<i>SD</i>	.60	.58	.74
<i>α</i>	.886	.862	.847
Component 1	1		
Component 2	.298**	1	
Component 3	.173**	.092	1

** Correlatie is significant bij een niveau van 0,01.

4.2.2 Correlaties

Er werden correlaties uitgevoerd tussen het meetinstrument ‘narrative foreclosure’, de achtergrond variabelen, de gezondheidstoestand en de persoonlijkheid van de personen. De onderzoeksvragen zijn vooral gericht op de samenhang tussen de drie componenten en de leeftijd, het opleidingsniveau en de persoonlijkheid van de personen. Daarom zal nu eerst naar deze samenhang worden gekeken en vervolgens naar de samenhang met de overige achtergrondvariabelen. De resultaten zijn af te lezen in tabel 6.

Leeftijd. Ten eerste zal worden gekeken naar de samenhang van de leeftijd van de proefpersonen en de drie gemeten componenten. Mijn vierde hypothese was dat de leeftijd van de proefpersonen met alle drie gemeten componenten samenhangt, hoe ouder iemand is hoe hoger zal de score op de drie componenten zijn. De leeftijd laat met alle drie subschalen samenhang zien. Met component 1 ‘closure’ is de correlatie het sterkst. Hier kan worden gezegd dat iemand die ouder is een meer ‘closed’ is. Met een iets minder sterke statistische samenhang kan worden gezegd dat iemand die ouder is, meer vermijdt. Wel blijkt de leeftijd met ‘sociale geslotenheid’ samen te hangen maar anders dan verwacht. Uit de data blijkt dat iemand die ouder is juist minder sociaal gesloten is, dus er wel van houdt om het met anderen over zijn leven te hebben. Dit lijkt verrassend omdat ‘closure’ en ‘sociale geslotenheid’ onderlings met elkaar correleren. Maar hierop zal later worden ingegaan. Maar toch kan worden gesteld dat de leeftijd van mensen een belangrijke factor uitmaakt voor deze metingen en mijn vierde hypothese (ten dele) kan worden bevestigd.

Opleidingsniveau. Naast de leeftijd van de proefpersonen zal de aandacht op het niveau van opleiding worden gericht. Mijn vijfde stelling zegt dat iemand die hoger is opgeleid lager op ‘closure’ en ‘vermijding’ zal scoren. Hier blijkt een sterke systematische samenhang te bestaan. De personen uit de steekproef die hoger waren opgeleid scoorden lager op zowel ‘closure’ als op ‘vermijding’. Zo kan de stelling worden bevestigd.

Persoonlijkheid. Gemeten werden hier ‘neuroticisme’, ‘extraversie’ en ‘openheid’. Hierover werden drie onderzoeksvragen geformuleerd die nu achterelkaar besproken zullen worden. Mijn zesde stelling was, dat iemand die hoger op ‘neuroticisme’ scoort, hoger op ‘closure’, ‘vermijding’ en ‘sociale geslotenheid’ scoort. De data laat hier statistisch zeer significant positieve samenhang zien. Zo blijkt iemand die neurotisch is, eerder ‘closed’ te zijn en te vermijden dan iemand die niet hoog op ‘neuroticisme’ scoort. Toch blijkt er geen samenhang met het component ‘sociale geslotenheid’ te bestaan. Deze stelling blijkt dus maar ten dele waar te zijn. Met de zevende stelling werd verwacht dat iemand die extravert is op alle drie componenten laag zal scoren. Deze stelling kan door middel van de data worden bevestigd. Tussen extraversie en de drie componenten is zeer significante negatieve samenhang te vinden. Zo zou een extraverte mens minder ‘closed’ zijn, minder vermijden en sociaal niet gesloten zijn. Over de persoonlijkheidstrekk ‘openheid’ werd de achtste hypothese geformuleerd: iemand die open is scoort lager op de drie componenten. Ook deze hypothese kan worden bevestigd. De persoonlijkheidstrekk ‘openheid’ hangt met alle drie componenten negatief samen. Met ‘vermijding’ minder statistisch significant dan met ‘closure’ en ‘sociale geslotenheid’.

Overige achtergrondvariabelen. Omdat op grond van de literatuur hier weinig uitspraak van tevoren kon worden gedaan, worden de overige variabelen hier samengevat in de onderzoeksvraag of er samenhang bestaat met de drie gemeten componenten. Hier blijkt dat het geslacht samenhangt met de component ‘vermijding’. In de steekproef blijken vrouwen meer te vermijden dan mannen. De huwelijks staat laat met alle drie componenten samenhang zien. Iemand die geen relatie heeft, blijkt volgens de data meer ‘closed’ te zijn, meer te vermijden en minder ‘sociaal gesloten’ te zijn. Een verminderde sociale geslotenheid komt op bij de mensen naar voren die niet-zelfstandig wonen. De levensbeschouwing liet samenhang zien met de ‘sociale geslotenheid’.

Tabel 6 Correlatieabel – *r*-waarden

	codering	Component 1 'Closure'	Component 2 'Vermijding'	Component 3 'Sociale geslotenheid'
Leeftijd	n.v.t.	.454**	.131*	-.173**
Opleidingniveau	1=laag, 2=middel 3=hoog	-.327**	-.271**	.009
Neuro		.188**	.442**	.026
Extra		-.336**	-.266**	-.406**
Open		-.359**	-.134*	-.187**
Nationaliteit	1=NL 2=Duits	.036	.055	-.054
Geslacht	1=man 2=vrouw	.096	.193**	-.023
Huwelijke staat	1=gehuwd/relatie 2=geen relatie	.259**	.192**	-.222**
Woonsituatie	1=zelfstandig 2=niet-zelfstandig	.098	.004	-.131*
Levensbeschouwing	1=gelovig 2=niet gelovig	.018	-.040	-.163**
Gewoond	1=stad 2=dorp	.077	-.068	-.002
CountEQ5D	0=gezond 1=enkele beperkingen	.095	.150**	-.104

** Correlatie significant bij .01, *correlatie significant bij .05.

De levensbeschouwing liet samenhang zien met de 'sociale geslotenheid'. Iemand die niet gelovig is blijkt minder 'sociaal gesloten' te zijn. Verder blijken die personen die qua gezondheidstoestand enkele beperkingen hebben meer te vermijden. Vervolgens zal de gevonden samenhang nader worden bekeken zodat preciezer uitspraak kunnen worden gedaan. Dit wordt door middel van regressieanalyses gedaan.

4.2.3 Regressie

Nadat gekeken werd hoe de achtergrondvariabelen met de drie componenten samenhangen is het belangrijk te controleren hoe deze onderling samenhangen. Door middel van hiërarchische multivariate regressie analyses zal worden gekeken hoe de variabelen gezamenlijk op het component inwerken en welke relaties er überhaupt blijven bestaan. Er zal per component worden gekeken in welk mate deze door de variabelen beïnvloed wordt.

Component 1 – Closure. Door een hiërarchische regressie analyse wordt in tabel 7 aangetoond in hoeverre de variabelen op de component ‘closure’ inwerken.

Tabel 7 Hiërarchische regressie model – ‘closure’

	Model 1		Model 2	
	Beta	P	Beta	p
Leeftijd	.383	.000***	.325	.000***
Opleidingsniveau	-.199	.000***	-.144	.005**
Huwelijkstaat	.087	.112	.081	.115
Neuro			.105	.049*
Extra			-.205	.000***
Open			-.225	.000***
R	.514		.614	
R²	.264		.376	
R² Change	.264		.123	
F	(3,280)=33.525, $p<.001$ ***		(6,277)=29.282, $p<.001$ ***	
F Change	(3,280)= 33.525, $p<.001$ ***		(3,277)=18.686, $p<.001$ ***	

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$.

Opgenomen werden hier de variabelen die van tevoren een correlatie lieten zien. In model 1 zijn de achtergrondvariabelen opgenomen - de leeftijd, de huwelijke staat en het opleidingsniveau. Opvallend is dat de huwelijke staat in dit model geen significante bijdrage meer oplevert. In model 2 worden de persoonlijkheidstrekken ‘neuroticisme’, ‘extraversie’ en ‘openheid’ opgenomen. Alle drie persoonlijkheidstrekken laten een significante samenhang zien, hoewel ‘neuroticisme’ hier sterker van invloed is dan apart bekeken. In tabel 5 kan worden afgelezen dat de variatie op ‘closure’ voor 26.4% door de achtergrondvariabelen kan worden verklaard en dat het opnemen van de persoonlijkheidstrekken 12.3% toevoegende verklaringswaarde heeft. Het kan worden gezegd dat als iemand ouder is en lager opgeleid, degene hoger scoort op ‘closure’. En dat deze persoon hoog op ‘neuroticisme’ scoort en laag op ‘extraversie’ en ‘openheid’.

Component 2 – Vermijding. Vervolgens zal de samenhang van de variabelen met het component ‘vermijding’ (tabel 8) nader worden bekeken. Van de achtergrondvariabelen

correleerden de leeftijd, het geslacht, de huwelijke staat en het opleidingsniveau met het component ‘vermijding’ zoals de gezondheidstoestand. Deze variabelen worden daarom in model 1 opgenomen. Hier is interessant te noemen dat de leeftijd, de huwelijke staat en de gezondheidstoestand in deze constellatie geen bijdrage meer oplevert. Geslacht liet in de correlaties sterke samenhang met vermijding zien maar door het toevoegen van de overige achtergrond variabelen verzwakt deze samenhang. Het opleidingsniveau laat hier gezamenlijk met de overige variabelen de sterkste bijdrage zien in model 1.

Tabel 8 Hiërarchische regressie model – ‘vermijding’

	Model 1		Model 2	
	Beta	P	Beta	p
Leeftijd	.010	.875	-.009	.868
Opleidingsniveau	-.213	.001***	-.111	.049*
Geslacht	.122	.039*	.097	.070
Huwelijkstaat	.076	.222	.012	.839
Gezondheid	.099	.096	.077	.148
Neuro			.398	.000***
Extra			-.131	.021*
Open			-.144	.015*
R	.322		.537	
R²	.104		.288	
R² Change	.104		.184	
F	(5,276)=6.400, $p<.001$ ***		(8,273)=13.809, $p<.001$ ***	
F Change	(5,276)=6.400, $p<.001$ ***		(3,273)=23.543, $p<.001$ ***	

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$.

Model 1 bestaand uit de achtergrondvariabelen en de gezondheid van de proefpersoon kunnen 10.4% van de variatie verklaren. Door het persoonlijkheidstrekken op te nemen kunnen in totaal 28.8% worden verklaard.

Component 3 – Sociale geslotenheid. Tabel 9 laat het hiërarchische regressie model voor het component ‘sociale geslotenheid’ zien.

Tabel 9 Hiërarchische regressie model – ‘sociale geslotenheid’

	Model 1		Model 2	
	Beta	P	Beta	p
Leeftijd	-.100	.091	-.155	.005**
Huwelijkstaat	-.169	.005**	-.170	.002**
Woonsituatie	-.083	.145	-.072	.159
Levensbeschouwing	.136	.016*	.136	.008**
Extra			-.388	.000***
Open			-.114	.035**
R	.206		.481	
R²	.042		.231	
R² Change	.042		.189	
F	(4,292)=7.244, $p=.001$ ***		(6,290)=18.611, $p<.001$ ***	
F Change	(4,292)=7.244, $p=.001$ ***		(2,290)=37.703, $p<.001$ ***	

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$.

Voor het component ‘sociale geslotenheid’ was minder samenhang met de variabelen te vinden. Het opleidingsniveau liet geen correlatie zien en zal hier daarom niet worden opgenomen. Ook worden van het persoonlijkheidstrekken alleen ‘extraversie’ en ‘openheid’ opgenomen omdat ‘neuroticisme’ geen significante samenhang met de ‘sociale geslotenheid’ had. Zo worden hier in model 1 de leeftijd, de huwelijkse staat, de woonsituatie en de levensbeschouwing opgenomen. De enige sterke bijdrage is hier bij de huwelijkse staat te vinden. Een zwakkere bijdrage levert ook de levensbeschouwing van de persoon. De bij model 2 toegevoegde persoonlijkheidstrekken ‘extraversie’ en ‘openheid’ leveren grote bijdrage op en laten hier sterk significant effect zien. Door het opnemen van de persoonlijkheidstrekken, komt opeens een sterke bijdrage van de leeftijd op en de bijdrage door de levensbeschouwing is versterkt. De bekeken variabelen blijken dus systematisch samen te hangen. Zo kan hier worden geconcludeerd dat iemand sterker ‘sociaal gesloten’ is als die minder oud is, gehuwd is of in een relatie leeft, niet gelovig is en laag op ‘extraversie’ en ‘openheid’ scoort.

Ook hier valt op dat de ‘sociale geslotenheid’ het sterkst door de persoonlijkheid wordt beïnvloed. De achtergrondvariabelen verklaard hier de variatie voor 4.2% en met de persoonlijkheidstrekken erbij kunnen 23.1% worden verklaard.

De regressieanalyses maakten duidelijk dat zowel de achtergrondvariabelen als ook de persoonlijkheid van de proefpersonen van belang zijn bij hoe iemand op de hier gemeten componenten ‘closure’, ‘vermijding’ en ‘sociale geslotenheid’ scoort. Vooral de persoonlijkheid blijkt hier van grote invloed te zijn.

5 Discussie

De doelstelling van dit onderzoek was een meetinstrument te ontwikkelen dat het begrip ‘narrative foreclosure’ meet. Uit de literatuur kwamen drie componenten naar voren die een belangrijke rol bij het fenomeen ‘narrative foreclosure’ blijken te spelen. Daarom was het ontwerp van het meetinstrument georiënteerd op het meten van deze componenten. Er zal vervolgens worden gekeken of het doel van dit onderzoek is bereikt, dus of de drie componenten teruggevonden werden, of deze een goede betrouwbaarheid hebben en wat ten opzichte van de validiteit voor een uitspraak gedaan kan worden.

5.1 Resultaten

De afgenomen vragenlijst bestaat uit 50 stellingen waarvan verwacht werd dat ze de componenten van het fenomeen ‘narrative foreclosure’ meten. Uit de uitgevoerde factoranalyse kwam naar voren dat drie factoren door het meetinstrument gemeten werden. Inhoudelijk komen deze drie factoren met de verwachte componenten overeen. Gemeten werd de mate van ‘closure’, de mate van ‘vermijding’ en de mate van ‘sociale geslotenheid’ (oorspronkelijk ‘sociale openheid’ maar deze subschaal is omgeschaald zodat de drie componenten de negatieve kanten van de dimensies aangeven). Het component ‘closure’ houdt in dat iemand zijn leven als klaar ziet, zijn conclusies getrokken heeft, dit niet meer gaat overdenken en vindt dat het te laat is om nog dingen toe te voegen of dromen te verwezenlijken (om maar enkele te noemen). Dit lijkt precies het tegenovergestelde te zijn van de in de literatuur vaak voorkomende ‘openheid’, volgens Kenyon en Randall (2001) is het belangrijk voor een goed levensverhaal dat het leven open staat met betrekking tot veranderingen. ‘Vermijding’ heeft meer betrekking op het bewust vermijden van herinneringen en/of gedachten en vermijdt zo een herschrijven van het levensverhaal. Herschrijven is een in deze context meest gevonden component in de literatuur (Clark, 1969; Freeman, 2003; Kenyon, 2001; Maddi, 1988; Randall, 2008). Wat al in de literatuur opviel en ook in dit onderzoek duidelijk wordt, is dat ‘closure’ en ‘vermijding’ niet goed te scheiden zijn. Het levensverhaal kan worden herschreven als nieuwe dingen toegevoegd worden, waarvoor iemand open moet zijn, maar ook als naar het verleden wordt gekeken en het verhaal aangepast moet worden. Vermijding hoeft ook niet alleen maar betrekking op het verleden te hebben maar er kunnen ook nieuwe dingen worden vermeden. Zo hangen deze twee componenten wel sterk samen. Maar uit onze analyses blijkt dat hier duidelijk twee verschillende dingen gemeten worden. Dit blijkt onder andere daaruit dat bij ‘vermijding’ een duidelijke samenhang met geslacht en het gezondheidstoestand te vinden is. Dit levert bij

‘closure’ helemaal heel bijdrage op. Het hier gemeten sociale component, de ‘sociale geslotenheid’ is ook in de literatuur terug te vinden. Volgens Kenyon en Randall (2001) is het vertellen van zijn levensverhaal een fundamenteel aspect van het mens zijn. En ook door Freeman (2003) wordt gezegd dat de sociale interactie van groot belang is.

Concluderend kan hier dus worden gezegd dat de drie te meten componenten teruggevonden werden in het hier opgestelde meetinstrument.

Vervolgens zal daarom moeten worden gekeken of de drie subschalen met een goede betrouwbaarheid meten, omdat dit een belangrijke eis is aan een meetinstrument. De drie componenten worden met een goede betrouwbaarheid van boven de .80 gemeten. Zo kan worden gezegd dat hier op een betrouwbare manier gemeten wordt.

Door middel van de drie aparte componenten is getracht het fenomeen ‘narrative foreclosure’ te kunnen definiëren en meten. Daarom moeten de componenten niet slechts gescheiden worden bekeken, maar moet ook gekeken worden hoe deze onderling samenhangen. Verwacht werd dat er onderling samenhang bestaat. Zoals al gezegd blijkt uit de literatuur dat vooral ‘closure’ en ‘vermijding’ met elkaar correleren en soms lastig te scheiden zijn. De samenhang is door dit onderzoek te bevestigen. ‘closure’ hangt zowel met ‘vermijding’ als ‘sociale geslotenheid’ duidelijk samen. Tussen ‘vermijding’ en ‘sociale geslotenheid’ bestaat geen samenhang. Hier zou wel samenhang verwacht kunnen worden. Iemand die vermijdt zich met zijn leven en zijn verleden bezig te houden, zal het zeker ook willen vermijden zijn verhaal met iemand te delen. Maar als naar de stelling wordt gekeken die bij ‘sociale geslotenheid’ horen, valt op dat het ‘over het leven vertellen’ niet nader is gedefinieerd. Er wordt geen uitspraak gedaan over het gedeelte van het leven waarover iemand het heeft. Het zou kunnen dat hier te veel ruimte aan de persoon is gegeven een eigen definitie van “van mijn leven” te vormen. Zo kan worden gesteld dat als iemand gedachten aan het verleden vermijdt, hij/zij er wel van geniet over het tegenwoordige leven te hebben. Dit zou de ontbrekende samenhang kunnen verklaren.

Voordat er een volledige conclusie kan worden getrokken of het gelukt is een meetinstrument ter meting van ‘narrative foreclosure’ op te stellen, moet naar de validiteit van het meetinstrument worden gekeken. Dit is onder andere bedoeld om na te gaan of op basis van de literatuur goed geoperationaliseerd werd en de resultaten van het meetinstrument ook met het meten van het verschijnsel overeenkomen. Hiervoor werden analyses gedaan over de samenhang van de drie componenten met variabelen zoals achtergrondvariabelen, de gezondheidstoestand en de persoonlijkheid van de proefpersonen. De resultaten zullen hier

niet per hypothese worden besproken omdat dit in het resultaatendeel al werd besproken. Hier zal daarom meer erop worden ingegaan wat de resultaten voor ons meetinstrument betekend.

Er werd weinig systematische samenhang gevonden tussen de componenten en de achtergrondvariabelen. Vooral werden verwachtingen opgesteld over de bijdrage van de leeftijd van de persoon en het opleidingsniveau.

De leeftijd van de proefpersonen deed zich zowel in de correlaties als in de opgestelde modellen als belangrijk voor. Het meetinstrument werd ontworpen voor oudere mensen en dat de resultaten aantonen dat de leeftijd sterk samenhangt met de drie componenten is een bewijs daarvoor dat het meetinstrument passend bij de doelgroep werd ontworpen. Verder kan empirisch bewijs worden geboden voor het feit dat zich aspecten van het fenomeen ‘narrative foreclosure’ op hogere leeftijd voordoen. Zowel op de component ‘closure’ als op ‘sociale geslotenheid’ blijkt de leeftijd van invloed te zijn.

Ook het opleidingsniveau leverde bijdrage aan twee van de drie componenten. Behalve op de ‘sociale geslotenheid’ was hier effect te vinden van het niveau van opleiding. Een reden voor de missende samenhang met de component ‘sociale geslotenheid’ zal ook aan de component zelf te wijten zijn. Eventuele zwakke plekken van de componenten zullen straks nog worden besproken.

De overige achtergrond variabelen lieten maar weinig samenhang zien. Alleen op ‘sociale geslotenheid’ werd nog bijdrage geleverd door de levensbeschouwing, de woonsituatie en de huwelijke staat.

Veel aandacht werd in de literatuur gericht op de persoonlijkheid van de persoon. De mate van ‘extraversie’ en ‘openheid’ liet op alle drie componenten effect zien en ‘neuroticisme’ op twee van de drie; het leverde geen bijdrage aan de ‘sociale geslotenheid’. Interessant is dat elke persoonlijkheidstrekk op een iets andere manier met elk component samenhangt en dat zonder de bijdrage van de persoonlijkheidstrekken maar weinig dingen overblijven.

In de woorden van McAdams (2004; 2006) zijn de persoonlijkheidstrekken de ‘dispositionele eigenschappen’. Hier werd in dit onderzoek sterke samenhang gevonden. Met oog op de vraag of het fenomeen ‘narrative foreclosure’ door dit meetinstrument gemeten wordt, zal dit een argument zijn, die ervoor pleit de componenten te meten die bij ‘narrative foreclosure’ horen. Ook de samenhang van het opleidingsniveau en de huwelijke staat kan in het model van McAdams ondergebracht worden bij zijn bespreking van de invloed van de cultuur en de karakteristieke aanpassingen van een mens.

McAdams beklemtoonde het belang zich op verschillende factoren te richten om de mens als geheel te kunnen begrijpen. Een factor van zijn genoemde was het levensverhaal van een mens. In dit onderzoek werd rekening gehouden met de verschillende factoren en dit niet door deze apart te bekijken, maar gezamenlijk. Zo is het levensverhaal niet slechts een onderdeel, maar wordt het in samenhang gebracht met de overige factoren. Er kon dus zelfs toevoegende waarde worden aangebracht door de factoren als constellatie te zien. Volgens het model van McAdams zijn we dus geslaagd de mens als geheel te beschouwen en dit maakt een belangrijk argument uit voor een goede validiteit.

Maar ook als er een goed basis tot stand is gebracht blijft de vraag of het is gelukt het fenomeen ‘narrative foreclosure’ te meten. De verwachte componenten zijn terug te vinden in het meetinstrument en elke subschaal meet het component met een goede betrouwbaarheid. Toch viel op dat het component ‘sociale geslotenheid’ van de verwachting afweek. Noch correleert dit component met het component ‘vermijding’ noch was er samenhang met de persoonlijkheidstrekk ‘neuroticisme’ te vinden. Er kan hier worden gedacht aan een onduidelijke definitie van de stellingen horend bij het component ‘sociale geslotenheid’. Er zal hier worden gemeten dat iemand gesloten is ten opzichte van het aan anderen vertellen van zijn levensverhaal. Een levensverhaal bestaat uit een verleden, tegenwoordige tijd en toekomst. Maar dit komt uit de stellingen niet naar voren. Als iemand graag tegenwoordige ervaringen met iemand anders deelt zal die persoon hier aangeven van het vertellen te genieten. Maar toch zou het kunnen zijn dat die persoon vermijdt over het verleden te praten en een deel van het levensverhaal verbergt. Dit component blijkt dus nog te vaag opgesteld te zijn.

De overige twee componenten ‘closure’ en ‘vermijding’ blijken zoals al besproken echter goed opgesteld te zijn. De componenten zijn dus goed geoperationaliseerd.

Er kan dus geconcludeerd worden dat het begrip ‘narrative foreclosure’ door dit meetinstrument goed gevat werd, maar dat het component ‘sociale geslotenheid’ nog enkele aanscherping nodig heeft.

5.2 Beperkingen

Naast de inhoudelijke evaluatie zal vervolgens worden gekeken naar de beperkingen in het opzet van het onderzoek.

Een grote beperking is, dat de vragenlijsten via derden aan de proefpersoon werden overhandigd. De controle over de uitvoer zou hieronder kunnen leiden. Er bestaat bijvoorbeeld de mogelijkheid dat de proefpersonen het niet zelf hebben ingevuld. Maar door deze benadering konden wel heel veel mensen worden betrokken (N=307) en dat is een groot voordeel voor zo een eerste empirisch onderzoek. Daarom kan dit ook bij de sterke punten worden geteld. Verder was door deze werkwijze een dubbelblind onderzoek mogelijk zodat beïnvloeding door de verwachtingen van de proefleider uitgesloten kunnen worden.

Een bijkomende beperking qua onderzoeksdesign is dat het een cross-sectioneel design is. De meting werd eenmalig gedaan en laten dus geen uitspraak toe over ontwikkelingen over de tijd. We komen dus niet te weten of een persoon uit ons steekproef die 'narrative foreclosed' blijkt te zijn, net 'foreclosed' is geraken of als sinds een leeftijd van 50 'foreclosed' is.

Verder is af te vragen of de door ons bereikte doelgroep op één of andere wijze tot een specifieke groep hoort. Werden hier bijvoorbeeld vooral zieke ouderen opgenomen of zijn de proefpersonen hoger opgeleid omdat de student zelf ook een hogere opleiding volgt. Qua gezondheid blijken hier twee derde van de proefpersonen enkele beperkingen te hebben. Dat hierdoor de resultaten minder zuiver zijn is niet te verwachten want de categorieën van de gemeten gezondheidstoestand zijn redelijk breed en iemand die slechts een lichte beperking heeft hoort bij dezelfde categorie als iemand die op alle gebieden problemen heeft. Verder zijn bij een gemiddelde leeftijd van 72.8 enkele beperkingen op gezondheidsniveau normaal. Een invloed uitgaand van het opleidingsniveau is ook uit te sluiten omdat de meerderheid van de proefpersonen laag is opgeleid (43%).

Voor de zekerheid moet ook worden nagegaan of onze steekproef bovengemiddeld veel mensen bevat die 'narrative foreclosed' zijn. Dit is eigenlijk niet te verwachten omdat de gemiddelden op de drie componenten redelijk netjes in het midden lagen. Op 'closure' was een gemiddelde van 2.6 ($SD=.60$) te vinden wat zegt dat de mensen uit de steekproef net meer op de 'closed' kant lagen. Op de component 'vermijding' lag het gemiddelde bij 2.3 ($SD=.58$) en derhalve meer in de niet 'foreclosed' richting. En op 'sociale geslotenheid' waren de proefpersonen met gemiddeld 2.1 ($SD=.74$) minder 'sociaal gesloten' en dus minder op de 'foreclosed' kant. Uit interesse en om na te gaan of de steekproef vooral door mensen wordt vertegenwoordigd die 'narrative foreclosed' zijn, zal vervolgens worden nagegaan hoe veel mensen op alle drie componenten hoog scoren. Hiervoor worden categorieën opgesteld per component zodat bijvoorbeeld iemand die op 'closure' hoger dan 2.5 scoort (bij antwoordmogelijkheid van 1 t/m 4) als 'closed' wordt geteld. Het aantal personen dat op

alle drie componenten hoog scoort ligt bij 33 (10.7%) en het kan worden weerlegd dat de steekproef vooral uit personen bestaat die ‘narrative foreclosed’ zijn.

Samengevat kan worden gezegd dat de mogelijke beperkingen in dit onderzoek meevallen.

5.3 Aanbevelingen

Ten eerste zal aanbevolen worden in een vervolgonderzoek het component ‘sociale geslotenheid’ zo aan te passen dat er geen ruimte voor individuele definities wordt gegeven aan de proefpersonen. Het zal interessant zijn in hoe verre de resultaten dan van de hier gevonden resultaten verschillen.

Omdat dit onderzoek cross-sectioneel is, is een bijkomende aanbeveling te kijken hoe de scores op de componenten veranderen nadat een interventie toegepast werd. Uit literatuur blijkt dat ‘life-review’ interventie effect kan hebben op het optimisme die iemand beleeft met betrekking tot het leven (Vaughan et al, 1996) en uit een studie met mensen op hogere leeftijd kwam naar voren dat “reminiscence and life review” – het ophalen van herinneringen en vertellen van hun levensverhaal – een mogelijk krachtige behandeling kunnen vormen voor oudere mensen met depressieve symptomen (Bohlmeijer et al, 2003).

In de literatuur over levensverhalen wordt steeds beklemtoond hoe belangrijk een aangepast verhaal voor de persoon en ook zijn geestelijke gezondheid is. Zo zal het heel interessant zijn en belangrijk voor een goed begrip hoe de mate van ‘narrative foreclosure’ daadwerkelijk met andere psychologische variabelen samenhangt. Hierin wil ik graag verwijzen naar mijn collega Marleen ter Horst. Ze heeft in een artikel ‘narrative foreclosure’ als onafhankelijke variabele beschouwd en gekeken of samenhang van de drie componenten met depressie en de zingeving kan worden gevonden.

5.4 Eindconclusie

Alles overwegend met de besproken beperkingen kon hier een goede, betrouwbare en valide vragenlijst worden ontwikkeld. Van het sociale component is er maar weinig overgebleven maar dat zou door vervolgonderzoek bijgewerkt kunnen worden. Al met al is de doelstelling van dit onderzoek gehaald, er kon een bruikbaar meetinstrument worden opgesteld en interessante data worden verzameld.

6 Referenties

- Bohlmeijer E., Smit F. & Cuijpers P. (2003) Effects of reminiscence and life review on late-life depression: a meta-analysis. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 18(12), 1088-1094.
- Bohlmeijer E., Mies L., Westerhof G. *De betekenis van levensverhalen. Theoretische beschouwingen en toepassingen in onderzoek en praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum, 2007.
- Bohlmeijer, E. T., Westerhof, G. J. & Emmerik-de Jong, M.(2008). The effects of integrative reminiscence on meaning in life: Results of a quasi- experimental study. *Aging & Mental Health*, 12, 639-646.
- Brooks, R. (1996). *Health status measurement: A perspective on change*. Basingstoke, UK: Macmillan.
- Bruner, J. S. (1994). The "remembered" self. In U. Neisser & R. Fivush (Eds.), *The remembering self: Construction and accuracy in the self-narrative* (pp. 41-54). New York: Cambridge University Press.
- Bruner, J. (1999). *Narratives of Aging*. *Journal of Aging Studies*, 13, 7-9.
- Clark, M. & Anderson, B. *Culture and Aging*. Springfield, III: Charles C. Thomas, 1967.
- Dimaggio, G., Salvatore, G., Azzara, C. & Catania, D. (2003). Rewriting Self-Narratives: The Therapeutic Proces. *Journal of Constructivist Psychology*, 16, 155-181.
- EuroQol Group (1990). EuroQol: A new facility for the measurement of health related quality of life. *Health Policy*, 16, 199-208.
- Freeman M. *When the story's over: narrative foreclosure and the possibility of self renewal*. In: Andrews M, Day Sclater S, Squire C, et al, eds. *Lines of narrative*. London: Routledge, 2003.
- Havinga, B., Bruinsma, T. & à Nijeholt, C.L. *Narratieve perspectieven in de sociale psychiatrie*. *Sociale Psychiatrie*. April 2006, nummer 79. Verkregen op 12 augustus 2009 op: http://www.nvspv.nl/vakblad/sppdf/sp79/sp79_hoofd04.pdf
- Helson, R. (1992). Women's difficult times and the Rewriting of the Life Story. *Psychology of Women Quarterly*, 16, 331-347.

- Kaufman, S. (1986). *The aging self: Sources of meaning in late life*. New York: New American Library.
- Kenyon, G. M. & Randall, W. L. (2001). *Narrative gerontology: An overview*. In G. Kenyon, P. Clark, and B. de Vries (Eds.), *Narrative gerontology: Theory, research, and practice* (pp. 3–18). New York: Springer.
- King, L., Scollon, C.K., Ramsey, C.M. & Williams, T. (2000). Stories of life transitions: Happy endings, subjective well-being, and ego development in parents of children with Down Syndrome. *Journal of Research in Personality*, 34, 509-536.
- McAdams, D.P., Anyidoho, N.A., Brown, C., Huang, Y.T., Kaplan, B. & Machado, M.A. (2004). Traits and stories: Links between dispositional and narrative features of personality. *Journal of personality*, 72, 761-784.
- McAdams, D.P. & Pals, J.L. (2006). A New Big Five: Fundamental Principles for an Integrative Science of Personality. *American Psychologist*, 61, 204-217.
- McCrae, R. R. & Costa, P. T. (1990). *Personality in adulthood*. New York: The Guildford Press.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T., Jr. (1999). A five-factor theory of personality. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (2nd ed., pp. 139–153). New York: Guilford Press.
- Randall, W.L. & McKim, A.E. (2008). *Reading our lives: the poetics of growing old*. Oxford University Press US.
- Sarbin, T. R. (Ed.). (1986). *Narrative psychology: The storied nature of human conduct*. New York: Praeger.
- Sheldon, K.M. (2004). *The Psychology of optimal being: An integrated, multi-level perspective*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Steger, M.F., Frazier, P., Oishi, S. & Kaler, M. (2006). The Meaning in Life Questionnaire: Assessing the Presence of and Search for Meaning in Life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80-93.
- Vaughan, S.M. & Kinnier, R.T. (1996). Psychological Effects of a Life Review Intervention for Persons with HIV Disease. *Journal of Counseling & Development*, 75(2), 115-123.
- Webster, J.D. (1993). Construction and validation of the Reminiscence Function Scale. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 48(5), 256-262.

--	--	--	--	--

Onderzoek

Het leven als verhaal



Beste deelnemer,

De vragenlijst die voor u ligt bestaat uit verschillende onderdelen. De lijst bevat algemene vragen, vragen over uw gezondheid, hoe u in het leven staat en terug kijkt op dingen, kwaliteit van leven en persoonlijkheid.

De vragenlijst is opgebouwd uit verschillende vragenlijsten die veel worden gebruikt in onderzoek. Het kan daarom voorkomen dat twee keer dezelfde vraag wordt gesteld. Deze vragen zijn dan net wat anders geformuleerd. We hopen dat u hier begrip voor heeft en willen benadrukken dat het van belang is dat u op iedere vraag een antwoord geeft. Alleen op deze manier kunnen wij het onderzoek goed uitvoeren.

Probeer op alle vragen een antwoord te geven. Het gaat om uw **mening**, er zijn geen goede of foute antwoorden. Probeer de vragenlijst zo eerlijk mogelijk te beantwoorden en denk niet te lang over uw antwoord na. Uw eerste gedachte is meestal de beste.

Let op: het gaat om een **momentopname**, hoe u op dit moment in het leven staat, het kan zijn dat u op een ander moment heel anders zou antwoorden.

De vragen zijn te beantwoorden door een kruis te zetten bij het antwoord dat het meest op u van toepassing is.

Bijvoorbeeld, als u het met de volgende uitspraak deels eens bent:

	helemaal eens	deels eens	deels oneens	helemaal oneens
Vandaag is het fantastisch weer	0	<input checked="" type="checkbox"/>	0	0

Bij de meeste vragen moet u slechts **één antwoord geven**. Alleen wanneer erbij staat “meerdere antwoorden mogelijk” kunt u meerdere hokjes aankruisen.

De vragenlijsten worden **anoniem** verwerkt, er hoeft daarom geen naam ingevuld te worden. Er zal aan derden geen blijk gegeven worden van de door u ingevulde vragenlijst.

Het kan van persoon tot persoon verschillen hoe lang u erover doet om de vragenlijst in te vullen. Als u het gevoel krijgt dat het te lang duurt, kunt u gerust even pauze nemen. Het is voor ons wel van belang dat de hele vragenlijst wordt ingevuld.

Wij danken u alvast hartelijk voor uw medewerking!

Universiteit Twente
Dr. G. J. Westerhof
Dr. E. Bohlmeijer

Algemene gegevens

- 1 Datum: - - 2009
- 2 Leeftijd: jaar
- 3 Geslacht: 0 man
0 vrouw
- 4 Burgerlijke staat: 0 ongehuwd
0 gehuwd/ geregistreerd partnerschap
0 weduwe/weduwenaar
0 gescheiden
- 5 Woonsituatie: 0 zelfstandig, alleen
0 zelfstandig, samen met
0 woongroep
0 aanleunwoning
0 verzorgings- of verpleeghuis
0 anders, nl...
- 6a Hoogst afgeronde opleiding: 0 lagere school/ basisschool
0 lager beroepsonderwijs (LBO)
0 middelbaar algemeen voortgezet
onderwijs ((M)ULO, MAVO)
0 middelbaar beroepsonderwijs (MBO
bijv. MTS, MEAO, MHNO)
0 hoger algemeen onderwijs (HBS, MMS,
HAVO, atheneum, gymnasium, VWO)
0 hoger beroepsonderwijs (HBO)
0 Wetenschappelijk onderwijs (WO) en
post-HBO onderwijs
0 buitenlands diploma, nl.
0 anders, nl.
- 7 Met welke levensbeschouwing voelt u zich verwant?
0 geen
0 Rooms Katholiek
0 Protestants
0 Joods
0 Islam
0 Hindoeïsme
0 Humanisme
0 anders, nl.....

- 8 Waar heeft u het grootste deel van uw leven gewoond?
- 0 grote stad
 - 0 middelgrote stad
 - 0 kleine stad
 - 0 dorp/platteland
- 9 Welke ingrijpende levensgebeurtenissen hebben er plaats gevonden in uw leven in de afgelopen drie jaar? *Er zijn meerdere antwoorden mogelijk.*
- 0 geen ingrijpende levensgebeurtenissen
 - 0 dood van partner
 - 0 dood van een kind
 - 0 echtscheiding
 - 0 scheiding van tafel en bed
 - 0 dood van een naast familielid
 - 0 persoonlijke verwonding of ziekte
 - 0 ontslag van werk
 - 0 afgekeurd voor werk
 - 0 pensionering
 - 0 verandering in gezondheid familielid
 - 0 seksuele problemen
 - 0 veranderingen in financiële situatie
 - 0 dood van een goede vriend(in)
 - 0 verandering van werk
 - 0 pensionering partner
 - 0 einde van een vriendschap
 - 0 einde van een relatie die langer dan drie jaar duurde
 - 0 verhuizing naar een andere plaats
 - 0 anders, nl.....

Gezondheid

Hieronder volgen telkens drie beweringen over een bepaald gezondheidsgebied. De bedoeling is dat u de bewering aankruist die het best past bij uw eigen gezondheidstoestand van vandaag.

- | | | | |
|---|--|---|---|
| 1 | Mobiliteit | 0 | Ik heb geen problemen met lopen |
| | | 0 | Ik heb enige problemen met lopen |
| | | 0 | Ik ben bedlegerig |
| 2 | Zelfzorg | 0 | Ik heb geen problemen om mijzelf te wassen of aan te kleden |
| | | 0 | Ik heb enige problemen om mijzelf te wassen of aan te kleden |
| | | 0 | Ik ben niet in staat om mijzelf te wassen of aan te kleden |
| 3 | Dagelijkse activiteiten
(bijvoorbeeld werk, studie,
huishouden, gezins- en
vrijtijdsactiviteiten) | 0 | Ik heb geen problemen met mijn
dagelijkse activiteiten |
| | | 0 | Ik heb enige problemen met mijn
dagelijkse activiteiten |
| | | 0 | Ik ben niet in staat om mijn dagelijkse
activiteiten uit te voeren |
| 4 | Pijn/klachten | 0 | Ik heb geen pijn of andere klachten |
| | | 0 | Ik heb matige pijn of andere klachten |
| | | 0 | Ik heb zeer ernstige pijn of andere
klachten |
| 5 | Stemming | 0 | Ik ben niet angstig of somber |
| | | 0 | Ik ben matig angstig of somber |
| | | 0 | Ik ben erg angstig of somber |
| 6 | Welk cijfer geeft u aan uw huidige gezondheidstoestand op een schaal van 0 tot 10? | | |
| | 0 is de slechtst denkbare gezondheidstoestand | | |
| | 10 is de best denkbare gezondheidstoestand | | |

Mijn gezondheid vandaag: cijfer

Het leven als verhaal

Als hulpmiddel bij het antwoorden van de volgende vragen kunt u uw leven vergelijken met een verhaal, boek of film. Het verhaal van uw leven kan veel veranderen of juist veel hetzelfde blijven. U kunt er tevreden mee zijn of juist minder tevreden. Ook kan het zijn dat u veel nadenkt over uw leven en er graag over vertelt aan anderen of juist niet.

De antwoordcategorieën zijn: helemaal mee eens, deels mee eens, deels mee oneens en helemaal mee oneens. Als u echt geen antwoord weet op de vraag dan kunt u “weet niet” aankruisen.

		helemaal eens	deels eens	deels oneens	helemaal oneens	weet niet
1	Ik zie mijn leven regelmatig in een ander licht.	0	0	0	0	0
2	Ik heb behoefte om stil te staan bij de betekenis van mijn leven.	0	0	0	0	0
3	Ik vind het leuk om over mijn leven te vertellen om te horen wat anderen ervan vinden.	0	0	0	0	0
4	Ik zie in mijn leven een rode draad van vroeger naar nu en naar de toekomst.	0	0	0	0	0
5	Er zijn veel dingen uit mijn verleden, waar ik niet aan probeer te denken.	0	0	0	0	0
6	Ik lees of hoor steeds dingen waardoor ik gebeurtenissen uit mijn leven anders bekijk.	0	0	0	0	0
7	Mijn leven is grotendeels bepaald door één gebeurtenis uit het verleden.	0	0	0	0	0
8	Ik verwacht dat er nog hoofdstukken aan mijn levensverhaal worden toegevoegd.	0	0	0	0	0
9	Vertellen over mijn leven geeft mij een goed gevoel.	0	0	0	0	0
10	Als ik over mijn leven zou vertellen, dan zou ik proberen om bepaalde gebeurtenissen te vermijden.	0	0	0	0	0
11	Ik zou het fijn vinden als ik	0	0	0	0	0

	helemaal eens	deels eens	deels oneens	helemaal oneens	weet niet
bepaalde zaken uit mijn leven zou kunnen vergeten.					
12 Het is te laat om dromen te verwezenlijken.	0	0	0	0	0
13 Ik heb mij veel te veel door anderen laten beïnvloeden.	0	0	0	0	0
14 Ik ben blij dat ik mijn leven niet over hoeft te doen.	0	0	0	0	0
15 Ik vind mijn leven een privé-aangelegenheid en vertel er daarom niet graag over.	0	0	0	0	0
16 Door met anderen te praten over mijn leven kom ik regelmatig tot nieuwe inzichten.	0	0	0	0	0
17 Als ik mijn leven over zou doen, zou ik het heel anders aanpakken.	0	0	0	0	0
18 Ik geniet ervan om over mijn leven te vertellen wanneer de ander daarin geïnteresseerd is.	0	0	0	0	0
19 Ik heb een duidelijk beeld van hoe mijn leven gelopen is.	0	0	0	0	0
20 Ik ben er veel mee bezig om mijn herinneringen een plaats te geven.	0	0	0	0	0
21 Ik ben nog aan het nadenken over de betekenis van mijn leven.	0	0	0	0	0
22 Ik ben een persoon die de meeste dingen het liefst voor zich houdt.	0	0	0	0	0
23 Mijn levensverhaal heeft een duidelijk begin, midden en eind	0	0	0	0	0
24 Ik ga soms in gedachten terug naar persoonlijke gebeurtenissen om te proberen ze te begrijpen.	0	0	0	0	0
25 Mijn visie op mijn leven is al jaren hetzelfde en ik verwacht dat daar geen verandering in komt.	0	0	0	0	0
26 Ik heb in mijn leven niet gedaan wat ik het liefst had gedaan.	0	0	0	0	0

	helemaal eens	deels eens	deels oneens	helemaal oneens	weet niet
27 Als ik over mijn leven nadenk dan heb ik het gevoel dat ik mijn beste tijd gehad heb.	0	0	0	0	0
28 Ik heb goede hoop dat sommige van mijn diepste wensen zullen uitkomen.	0	0	0	0	0
29 Ik geniet van de mogelijkheid om anderen over mijn leven te vertellen.	0	0	0	0	0
30 Ik houd ervan om mijn leven van verschillende kanten te bekijken, omdat ik dan altijd iets nieuws vind.	0	0	0	0	0
31 Het verhaal van mijn leven is klaar.	0	0	0	0	0
32 Alle belangrijke conclusies over mijn leven heb ik getrokken en die hoef ik niet meer te overdenken.	0	0	0	0	0
33 Hoe ik mijn leven zie is tot nu toe vaak veranderd en ik verwacht dat dit in de toekomst zo doorgaat.	0	0	0	0	0
34 Als ik terugkijk op mijn leven moet ik soms behoorlijk om mezelf lachen.	0	0	0	0	0
35 Mijn levensverhaal is over en daar heb ik vrede mee.	0	0	0	0	0
36 De belangrijkste doelen in mijn leven heb ik al verwezenlijkt.	0	0	0	0	0
37 Als ik over mijn leven nadenk dan zie ik geen nieuwe mogelijkheden voor de toekomst	0	0	0	0	0
38 Het schrijven van een autobiografie zou een manier zijn om nieuwe dingen over mezelf te leren.	0	0	0	0	0

	helemaal eens	deels eens	deels oneens	helemaal oneens	weet niet
39 Ik hou ervan om in diepte over mijn leven te spreken om te bepalen wat dingen hebben betekend.	0	0	0	0	0
40 Ik reken erop dat ik over een paar jaar weer een andere versie van mijn levensverhaal vertel.	0	0	0	0	0
41 Ik heb veel mogelijkheden in me die ik onbenut heb gelaten.	0	0	0	0	0
42 Er zijn veel losse eindjes in mijn levensverhaal, waar ik liever niet aan denk.	0	0	0	0	0
43 Ik geniet nu wel van het leven en verder wil ik niet teveel nadenken.	0	0	0	0	0
44 Ik verwacht dat er nog steeds nieuwe dingen kunnen gebeuren in mijn leven.	0	0	0	0	0
45 Ik zou graag nog eens een biografie over mezelf willen schrijven.	0	0	0	0	0
46 Als ik aan mijn leven denk, raak ik vaak in de war over wat er eigenlijk gebeurd is en wat mijn rol daarin was.	0	0	0	0	0
47 Als ik over mijn leven zou schrijven, zou ik het liever niet aan anderen laten lezen.	0	0	0	0	0
48 Ik raak overweldigd door de vele herinneringen die ik in mij draag.	0	0	0	0	0
49 Alle belangrijke conclusies over mijn leven heb ik al getrokken.	0	0	0	0	0
50 Ik weet voor mezelf wat de zin van het leven is.	0	0	0	0	0

Terugkijken op uw leven

Op verschillende momenten gedurende het leven denken mensen terug aan het eigen verleden. Dit gebeurt spontaan of doelbewust, in gedachten of samen met andere mensen; en het kan gaan over positieve of negatieve herinneringen.

Deze vragenlijst gaat over *waarom* en *met welk doel* mensen terugkijken op het eigen leven. Hieronder staan 24 stellingen, waarvan andere mensen hebben aangegeven dat het mogelijke doelen of functies zijn van het terugdenken aan het eigen verleden.

Wilt u bij iedere stelling aangeven hoe vaak u terugdenkt met dat bepaalde doel voor ogen. U kunt kiezen uit: nooit, bijna nooit, zelden, soms, vaak of zeer vaak.

	Als ik terugkijk op mijn leven is dat...	Nooit	Zelden	Soms	Vaak	Zeer Vaak
1	om jongere mensen te leren hoe het leven was toen ik jong was en in een andere tijd leefde.	1	2	3	4	5
2	om de herinnering aan een dierbare overledene levend te houden.	1	2	3	4	5
3	omdat het vriendschap en een gevoel van verbondenheid bevordert.	1	2	3	4	5
4	omdat het me een gevoel geeft van persoonlijke voltooiing of afronding in het licht van het naderende levenseinde.	1	2	3	4	5
5	om te zien hoe mijn verleden past in mijn levensloop.	1	2	3	4	5
6	om de tijd door te komen in lege of rusteloze uren.	1	2	3	4	5
7	om pijnlijke herinneringen levend te houden.	1	2	3	4	5
8	uit loyaliteit om de herinnering levend te houden aan een dierbaar iemand die is overleden.	1	2	3	4	5
9	om verveling tegen te gaan.	1	2	3	4	5
10	om mijzelf eraan te herinneren dat ik de vaardigheden heb om met huidige problemen om te gaan.	1	2	3	4	5
11	om opgedane kennis door te geven aan iemand anders.	1	2	3	4	5

	Als ik terugkijk op mijn leven is dat...	Nooit	Zelden	Soms	Vaak	Zeer Vaak
12	om een gemeenschappelijke band te creëren tussen oude en nieuwe vrienden.	1	2	3	4	5
13	om jongere mensen te leren over culturele waarden.	1	2	3	4	5
14	om me iemand te herinneren die is gestorven.	1	2	3	4	5
15	omdat het herinneren van mijn verleden mij helpt te bepalen wie ik nu ben.	1	2	3	4	5
16	als een 'sociaal hulpmiddel' om met mensen in contact te komen.	1	2	3	4	5
17	om huidige problemen in een perspectief te zien.	1	2	3	4	5
18	om de herinnering aan oud verdriet helder in mijn gedachten te houden.	1	2	3	4	5
19	om te proberen mijzelf beter te begrijpen.	1	2	3	4	5
20	omdat ik mij minder bang voor de dood voel na afloop van het terugblikken.	1	2	3	4	5
21	om iets te doen te hebben.	1	2	3	4	5
22	omdat het mij helpt om te gaan met gedachten over mijn eigen sterfelijkheid.	1	2	3	4	5
23	om te zien hoe mijn sterke punten mij kunnen helpen een probleem van nu op te lossen.	1	2	3	4	5
24	om bittere herinneringen opnieuw op te halen.	1	2	3	4	5

Stemming

De volgende lijst bevat vragen waarop u met 'JA' of 'NEE' kunt antwoorden.

U geeft het antwoord dat het beste weergeeft hoe u zich de afgelopen week, met vandaag erbij, heeft gevoeld.

1. Bent u innerlijk tevreden met uw leven?	0 ja	0 nee
2. Hebt u het gevoel dat uw leven leeg is?	0 ja	0 nee
3. Verveelt u zich vaak?	0 ja	0 nee
4. Hebt u meestal een goed humeur?	0 ja	0 nee
5. Voelt u zich meestal wel gelukkig?	0 ja	0 nee
6. Voelt u zich vaak hopeloos?	0 ja	0 nee
7. Vindt u het fijn om te leven?	0 ja	0 nee
8. Hebt u het gevoel dat uw situatie hopeloos is?	0 ja	0 nee

Betekenis in het leven

Denkt u even kort na over de dingen die voor u in uw leven belangrijk zijn. Wilt u voor elk van de uitspraken aangeven in hoeverre u het eens bent met de stelling. U kunt weer kiezen uit de volgende antwoorden:

- 1 - helemaal oneens
- 2 - deels oneens
- 3 - neutraal
- 4 - deels eens
- 5 - helemaal eens

	helemaal oneens	deels oneens	neutraal	deels eens	helemaal eens
1 Ik begrijp de zin van mijn leven.	1	2	3	4	5
2 Ik ben op zoek naar iets om mijn leven zinvol te maken.	1	2	3	4	5
3 Ik zoek steeds naar een doel in mijn leven.	1	2	3	4	5
4 Mijn leven heeft een duidelijke richting.	1	2	3	4	5
5 Ik voel goed aan wat mijn leven zinvol maakt.	1	2	3	4	5
6 Ik heb een doel in mijn leven ontdekt waar ik tevreden mee ben.	1	2	3	4	5
7 Ik ben steeds op zoek naar iets dat mijn leven betekenis geeft.	1	2	3	4	5
8 Ik zoek een doel of missie in mijn leven.	1	2	3	4	5
9 Mijn leven heeft geen duidelijk doel.	1	2	3	4	5
10 Ik ben op zoek naar zin in mijn leven.	1	2	3	4	5

Persoonlijkheid

De laatste vragenlijst bevat 36 uitspraken over persoonlijkheid. Lees elke uitspraak zorgvuldig en kruis het antwoord aan wat het meest op u van toepassing is.

De antwoordmogelijkheden zijn hier: helemaal oneens, oneens, neutraal, eens, helemaal eens. Er is steeds 1 antwoord mogelijk.

	helemaal oneens	oneens	neutraal	eens	helemaal eens
1 Ik ben geen topper.	0	0	0	0	0
2 Ik houd ervan veel mensen om me heen te hebben.	0	0	0	0	0
3 Ik hou er niet van mijn tijd te verdoen met dagdromen.	0	0	0	0	0
4 Ik voel me vaak de mindere van anderen.	0	0	0	0	0
5 Ik lach gemakkelijk.	0	0	0	0	0
6 Als ik eenmaal de goede manier om iets te doen gevonden heb, dan blijf ik daarbij.	0	0	0	0	0
7 Wanneer ik onder grote spanning sta, heb ik soms het gevoel dat ik er aan onderdoorga.	0	0	0	0	0
8 Ik zie mezelf niet echt als een vrolijk en opgewekt persoon.	0	0	0	0	0
9 Ik ben geïntrigeerd door de patronen die ik vind in de kunst en de natuur.	0	0	0	0	0
10 Ik voel me zelden eenzaam of triest.	0	0	0	0	0
11 Ik vind het echt leuk om met mensen te praten.	0	0	0	0	0
12 Ik vind dat leerlingen alleen maar in verwarring worden gebracht door ze te laten luisteren naar sprekers met afwijkende ideeën.	0	0	0	0	0
13 Ik voel me vaak gespannen en zenuwachtig.	0	0	0	0	0
14 Ik ben graag daar waar wat te beleven valt.	0	0	0	0	0

	helemaal oneens	oneens	neutraal	eens	helemaal eens
15 Poëzie doet mij weinig tot niets.	0	0	0	0	0
16 Soms voel ik me volkomen waardeloos.	0	0	0	0	0
17 Ik geef er meestal de voorkeur aan om dingen alleen te doen.	0	0	0	0	0
18 Ik probeer vaak nieuwe en buitenlandse gerechten.	0	0	0	0	0
19 Ik voel me zelden angstig of zorgelijk.	0	0	0	0	0
20 Ik voel me vaak alsof ik barst van de energie.	0	0	0	0	0
21 Ik merk zelden de stemmingen of gevoelens op, die verschillende omgevingen oproepen.	0	0	0	0	0
22 Ik word vaak kwaad om de manier waarop mensen me behandelen.	0	0	0	0	0
23 Ik ben een vrolijk en levendig iemand.	0	0	0	0	0
24 Ik vind dat we beslissingen in morele zaken van onze religieuze leiders mogen verwachten.	0	0	0	0	0
25 Wanneer dingen misgaan raak ik maar al te vaak ontmoedigd en heb ik zin om op te geven.	0	0	0	0	0
26 Ik ben geen vrolijke optimist.	0	0	0	0	0
27 Wanneer ik een gedicht lees of naar een kunstwerk kijk, voel ik soms een koude rilling of een golf van opwindning.	0	0	0	0	0
28 Ik ben zelden verdrietig of depressief.	0	0	0	0	0
29 Ik heb een jachtig leven.	0	0	0	0	0
30 Ik ben niet erg geïnteresseerd in het speculeren over het wezen van het universum of van de mens.	0	0	0	0	0

	helemaal oneens	oneens	neutraal	eens	helemaal eens
31 Ik voel me vaak hulpeloos en wil dan graag dat iemand anders mijn problemen oplost.	0	0	0	0	0
32 Ik ben een heel actief persoon.	0	0	0	0	0
33 Ik heb een breed scala aan intellectuele interesses.	0	0	0	0	0
34 Soms schaam ik me zo dat ik wel door de grond wil zakken.	0	0	0	0	0
35 Ik ga liever mijn eigen gang dan dat ik leiding geef aan anderen.	0	0	0	0	0
36 Ik heb vaak plezier in het spelen met theorieën of abstracte ideeën.	0	0	0	0	0

U bent klaar met het invullen van de vragenlijst.

Zou u nog een keer willen nagaan of u echt alle vragen heeft ingevuld?
Dat is voor ons erg belangrijk.

HARTELIJK DANK VOOR UW DEELNAME!